

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN.

Nr. X.

Sibiiu, Novembre — Decembre 1900.

Anul XXXI.

CÂTEVA PAGINI DIN SUFERINȚELE ROMÂNILOR BĂNĂȚENI.

De Patriciu Drăgălina.

(Disertațiune cetită la Adunarea generală din Băile Herculane, 10 Sept. 1900).

Marginile, relieful și avuțiile Banatului.

Aceea parte a Ungariei, care e încungiurată de Murăș, Tisa și Dunăre, iar la uest și nord-ost e despărțită prin culmea Carpaților de România și Transilvania, se ȳice: „Banatul timișan“. Istoriografii maghiari moderni și statisticele oficiale o numesc: „Ungaria de Sud“ (Délmagyarország).

Banatul timișan cuprinde între limitele indicate 25,932-14 km.² În Banat sunt 3 comitate: Torontal, Timiș, și Căraș-Severin. Comitatul prim și cel din urmă sunt cam de aceeași mărime, iar Timișul e circa cu 2000 km² mai mic, decât comitatele surori.

Condițiunile cele mai de căpetenie pentru prosperarea și desvoltarea unei țeri sunt apele curgătoare. Bunul Dumnezeu a inzestrat Banatul și mai cu seamă Căraș-Severinul în abundență cu ape curgătoare, căci pe lângă arteriile principale numite mai udă solul Banatului: Timișul, Begheiu, Cărașul, Nera, Cerna, Bêrzava, Minișul, Bistra și mulțime de afluenți, cari, ca toate apele de munte, rostogolesc în pripă undele lor cristaline spre bêtrânul Danubiu.

Banatul se împarte din punctul de vedere al formelor sale plastice în 3 regiuni, anume: *partea resăriteană posedă munți urieși* (Gugu, V. Petrii, Țarcu, Godianu, Scărișoara, Muntele mic, Semenicul, etc.) ale căror virfuri ne presintă cea mai bogată floră alpină; între flori ocupă trandafirul de munte și alba regină, locul de frunte. Coastele văilor sunt crescute cu păduri seculare, după expresiunea nimerită a trubadurilor poporului nostru:

De secure netăiate,
Numai de cocoș cântate.

Ramurile prelungite ale munților, răspândite peste mijlocul Banatului până la Vêrșeț și Baziaș, formează regiunea dealurilor, distinsă prin văi largi, aridități de formă mai rotundă și mai puțin sălbatică; ea conține rudă de metale și minerale în abundență. Pentru exploatarea avuțiilor minerale s'au întemeiat în Banat mai multe stabilimente de fer, dintre cari fabricele dela Recița, numite „Birmingham-ul unguresc”, ocupă fără îndoială locul dintâiu.

Apusul Banatului e cuprins de un șes, ale cărui câmpii scufundate spre Tisa și spre Dunăre, suferă mai ales prin debordările Timișului și ale Begheiului. Pământul câmpiilor e mănos și dă roduri îmbelșugate; această parte a Banatului se dăce: grânariul Ungariei.

Despre Banat raportează (la 1747) un oficier al statului major împărătesei Maria Terezia următoarele: „...economul seceră de 20 de ori mai mult, decât a sămănat; partea de din jos de Timișoara are asemănare cu Egiptul, și ar fi aproape tot atât de productivă, dacă ar fi traversată de mulțimea canalelor existente în Egipt.. Aceea jumătate a Banatului însă, care e hotarnică cu România și cu Transilvania, e bogată în vii și în mine de fer, aramă și argint, are apă bună și aer sănătos“.¹⁾

Regiunea muntoasă a Banatului e cheia, care deschide calea către apusul Europei. Situațiunea aceasta și rodul îmbelșugat al câmpiilor atrase asupra sa urgia popoarelor germane, slave și altaice, cari într'un șir lung de ani se perindă după olaltă. Cei din urmă barbari sunt Avarii, a căror împărăție cade sub loviturile lui Carol cel mare.

Dela căderea imperiului avar până la venirea Maghiarilor (803—889) se organizează Românii sub suveranitatea Bulgarilor în state mărunte, ceea-ce se constată și prin istoriografia maghiari. Se arată cu d'odată existența comunităților *Keve* (Cuvin), *Titel* și *Orșova*, cari prin urmare sunt a se considera ca cele mai vechi localități bănățene, al căror nume ni l-au păstrat cronicarii vechi. Măiestrul istoriografiei române dl B. P. Hașdeu dăce despre Banat²⁾: „că din toate regiunile locuite de Români la Nord de Dunăre, *Banatul și Oltenia*, cu prelungirea cea comună în țara *Hațegului*, sunt singurile, cari represintă o continuitate neîntreruptă geografico-istorică a neamului românesc, — un cuib de unde se romanisau treptat țările spre apus, spre crivăț și spre resărit, ba indirect și cele de peste Dunăre, cuibul mereu descărcându-și prisosul, dar rămânând totdeauna plin“. Prin mulțimea numerică, prin organizațiunea militară eminentă și prin vitejia înăscută poporului nostru, au fost Românii din Banat în stare să stoarcă dela regii maghiari *autonomie națională, jurisdicțiune după legea românească și administrațiune proprie*, lucruri cardinale, cari formau „magna Carta“ a libertăților și privilegiilor așa numitelor *districte valachice din Banatul Severinean*.

¹⁾ Dr. Szentkláray Jenő: Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből.

²⁾ Hașdeu: „Românii Bănățeni“ București 1896.

În timpurile furtunoase ale evului mediu și dela începutul celui nou, când rîuri de seminții semibarbare amenințau cu stricăciune hotarele răsăritene, a avut instituțiunea districtelor însemnătate deosebită pentru Ungaria. Era trebuință de proprietari liberi și militari bine organizați, cari prin apărarea propriei moșii, totodată să scutească țara de invasiunea popoarelor străine. În regiunile dealungul Dunării le-a trebuit regilor maghiari o astfel de sentinelă, și dacă n'ar fi aflat-o în locuitorii districtelor, ar fi trebuit s'o creeze în scutul și liniștea țării. Și, dacă cercetăm trecutul, într'adevăr popor mai viguros, mai cu credință și mai aplecat spre jefă și învăpăiat în patriotism, decât poporul românesc, ei n'au putut să afle între popoarele Ungariei. Românii s'au achitat cavalereste de datoriile puse în sarcina lor. Românii pot să dovedească cu istoria în mână, că prin locurile încredințate pazei lor, n'au putut Turcul să străbată în inima țării, pentru ca să-i calce independența. ¹⁾

Numele Banatului și stărea lui după izgonirea Turcilor.

Istoriografii Ungariei folosesc de timpuriu numirea: *Temesköz* sau *Temeskuz*, în limba românească „*Timișana*“, uneori în sens mai îngust, restrîns la districtul Caransebeș, ca nume pentru această provincie. Teritoriul Timișanei era împărțit între districtele române (Caransebeș, Lugoj, Comiat, Bêrzava, Căraș, Ilidia, Almăj și Media) și între comitatele: Horrom, Keve, Căraș, Timiș și Torontal; ba chiar Cianadul cuprinde porțiuni însemnate din regiunile de cătră mează-noapte.

Districtele române au format dimpreună cu Oltenia așa numitul „*Banat al Severinului*“. *Banat* se derivă dela cuvîntul „*Ban*“, care era ocărnuitorul provinciei și avea armată proprie, semn al oare-cărei neatîrnări teritoriale. În Muntenia, de unde fără îndoială s'a împrumutat acest nume, „*Bănia*“ era o demnitate supra-ierarchică foarte veche ²⁾, iar în Ungaria *Banul* era al treilea dignitaru între stegarii țării, jude ordinaru al țării, membru în locotenența guvernială, căpitanul insurecțiunii și guvernorul districtelor dela marginea țării. Asupra originii numelui *Severin* (*Banatul Severinului*, *Severiner Banat*), diferesc părerile. Renumitul *Aschbach* și istoriografii români îl derivă dela orașul *Turnu-Severin*, de după care mai întăiu o parte a Olteniei, apoi mai târziu și părțile răsăritene ale Timișanei, s'au numit *Banatul Severin*, iar într'o diplomă a lui Béla IV. „*terra de Severin*“.

Asupra acestui corn de țară, de mărimea unui regat, în care viața românească odinioară a pulsat atât de puternic, au stăpânit pe schimbate când regii maghiari, când voievozii munteni.

După căderea cetății *Turnu-Severin* în stăpânire turcească (1524) se schimbă esențial fața *Banatului Severinean*. Părțile oltene cad în

¹⁾ Drăgălina: Din istoria Banatului Severin, p. I, Caransebeș, 1899.

²⁾ Hasdeu: *Etymologicum magnum Romaniae*, v. III. fasc. I.

proprietatea Banilor craioveni, iar în părțile ungurene, mai virtos în urma decadinței districtelor valache, începu viața românească să lăncească, și nici chiar formarea *Banatului caransebeș-логоjan*, în a cărui frunte se aflau „Banii Sebeșului și a Logojului“ n'a putut să dea boerimei de origine română însemnătatea și lustrul de odinioară.

Copleșirea turcească puse capet autonomiei, prerogativelor și libertăților, de cari mai beneficiau Românii districtelor deja decădute. Ca pretutindenea, așa și aici, Tatarii și voluntarii crudeli, ca avangarda greului armatelor turcesci compuse din ianiceri și din spahii, devastară satele, ucisera locuitorii, le răpiră femeile și copiii, cu un cuvânt Timișana, această provincă bogată în orașe și sate, deveni sub stăpânirea turcească un deșert aproape lipsit de locuitori.¹⁾

Într'o consemnare a cabinetului secret din Viena compusă la 1717, așa dară imediat după izgonirea Turcilor din Timișana, aflăm 663 sate în mare parte deșerte de locuitori, cu 21,289 case sărăcăcioase.

Cele mai multe sate (108 la număr cu 1968 case) sunt în districtul Făgetului, apoi (91 sate cu 3915 case) în al Caransebeșului, iar cele mai puține (21 sate și 448 case) în districtul Cianad și Becicherec (24 sate cu 574 case). Cea mai împopulată comună cu 422 case a fost Caransebeșul; i-a urmat Carașova (400 case), Logojul (218 case), Jebelul (200 case), Orșova (170 case), pe când o mulțime de sate din districtul Făgetului numărau 6—10 case.

În actele oficiale și în opurile scrise de învățații timpurilor acestora se folosește „Banatul Timișoarei“ ca nume de provincă. Marsigli, contimpuranul lui Carol VI (ca rege ungar al treilea), o numește mai întâiu „Banatus Temesvariensis, qui a fortalitie Temesvar ita appellatur“. Numele „Banatul Timișoarei“ nu corespunde adevărului istoric, căci istoria nu cunoaște „Bani timișoreni“.

Mareșalul locotenent contele *Florimund Claudiu Mercy* a compus o cartă a „Banatului timișorean“ (prescurtat B. timișan)²⁾, care înfățișază starea provinciei, între anii 1723—1725, arătându-se satele locuite și cele deșerte de locuitori. Czoernig atrase atențiunea cărturarilor asupra acestei carte geografice și la publicațiunile sale adause o listă a comunelor locuite și părăsite din districtele Cianad, Becicherec și Panciova. Lui Czoernig au urmat alții cu elaborate de aceeaș natură. Pe baza acestor publicațiuni ne arată Dr. Szentkláray Jenő³⁾ că în districtele Banatului au fost 559 comune locuite și 333 părăsite. Cele mai multe sate părăsite le aflăm în districtele din câmpie, căci acolo sârmanii locuitori nu aveau unde să se adăpostească dinaintea Turcilor. În districtul Becicherec

¹⁾ Fessler: Geschichte von Ungarn, v. V.

²⁾ „Der Temesvarer Banat, abgetheilt in seine Districte“ aufgenommen unter dem Government Claudii von Mercy 1723—1725.

³⁾ „Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből“ v. I.

sunt înregistrate 55, în al Panciovei 40, în al Timișoarei 58, iar în al Lipovei 70 sate, lipsite de locuitori.

După învățăturile coranului pământul cucerit de Otomani era proprietatea sultanului, care cu mână abundantă îl dona, dimpreună cu toate satele, pașalelor și begilor, cari se distingeau în resboai; moșiile ce mai rămăneau, le distribuia între spahii, cari le administrau și erau deobligați la servii militare și să țină în proporțiune cu estinderea feudului oameni înarmați, în fruntea cărora în cas de lipsă mergeau la bătaie. Locuitorii orașelor, ca supuși ai sultanului, erau liberi, aveau dreptul să agonisească avere și să dispună de ea după chipzuintă; locuitorii rurali și ai opidelor însă se considerau ca iobagi ai stăpânului feudal, care ținea acum locul proprietarilor de mai nainte. Țeranii erau legați de glie și la reclamațiunile spahiei trebuiau să fie trimiși îndărăpt.

Sistemul turcesc n'a recunoscut nici când drepturile și privilegiile nobilimei ungare. Ori-care nobil al provinciilor subjugate devenia ca ȋteranul de rând sclavul spahiului otoman. Din cauza aceasta emigrează nobilii din comitatele subjugate în vr'unul din comitatele libere, și constituindu-se acolo după obiceiurile vechilor comitate, așteptau cu nerăbdare izgonirea Turcilor, ca să reclame drepturile avitice.¹⁾

Sunt date positive, că, după cuprinderea Banatului caransebeș-logojan, a părăsit nobilimea de aici în 2 rânduri căminele străbune. Ântâia emigrare s'a întemplat imediat după predarea cetăților Caransebeș și Logoj. Numărul emigranților, cari au plecat la îndemnul principelui Ahațiu Barcsay, a fost atât de mare, încât dieta transilvăneană s'a văduț îndemnată să dispună prin lege de sălășluire. Emigrarea a doua s'a întemplat înainte 1675, staverindu-se în anul acesta la Alba-Iulia, ca nobilimea logoj-caransebeșană să fie pe 3 ani scutită de contribuție.²⁾

Nici pribegii, nici descendenții nu s'au întors mai mult înapoi, că prin introducerea sistemului militar de guvernare dinșii se simțiau jigniți în interesele de castă privilegiată. Sistemul militar s'a păstrat în așa numitul confiniu militar până la anul 1872, așa dară până cătră deceniile din urmă ale veacului luminii, când privilegiile de castă au fost șterse și lanțurile iobagiului român frânte de revoluțiunea anilor 1848—49.

Momentele acestea ne esplică lipsa nobilimei române din Banatul Severin, unde această castă s'a manifestat atât de strălucit, încât regii Ungariei au fost nevoiți să decreteze, că nici lor însiși să nu le fie permis în cele 8 districte să doneze străinilor posesiuni și sate, decât numai acelora, pe cari universitatea nobililor români, în urma serviciilor i vor afla de vrednici.³⁾ Din pomelnicul lung al Boerilor amintim numele

¹⁾ Fessler: Geschichte von Ungarn, v. V.

²⁾ Pesty Frigyes: A szőrényi Bánság v. I. p. 100.

³⁾ Drăgălina: Din istoria Banatului Severin, partea II.

famiilor Iosica, Fiath, Racoviță, Peica, Simon, Danciu, Pribék, Békes, Todor, Vaida, Fodor, Floare, Găman, Bizerea, Micșa, Ivul, Ombozi, Laczugh, Berta, Bobic, Hălmagh, Floca, etc.

Absoluta majoritate a marilor proprietari de astăzi s'au așezat în Banat după reîncopoierea sa cu Ungaria (1778).

Starea Banatului ni se presintă deci pe la începutul veacului al XVIII în colorile cele mai posomorite. Sate ruinate și deșerte de locuitori, 169 predii pârlogite, mulțime esarendate,¹⁾ iar casta privilegiată, fruntea locuitorilor, împrăștiată pretutindenea; iată-i aspectul trist. Turcul n'a zidit, n'a împopulat, ci a distrus și a stins, ce a esistat. Decenii de ani n'a crescut iarba pe pământul călcat de copitele cailor turcești.

În urma păcii dela Passarovicz (1718) au trebuit Turcii să părăsească Banatul. Prințul Eugen de Savoia propuse și guvernul central din Viena dispuse: *ca, pe basa dreptului armelor, Banatul să se separeze de câtră Ungaria și să se administreze ca provincă autonomă, după cum se administrează și guvernează provinciile ereditare austriace, căci — ăice dînsul — numai așa e cu putință a ține Ardealul în supunere și credință față de dinastie, iar marginea Ungariei de Sud nu se poate apăra altcum în contra necredincioșilor. Resoane mai înalte de stat determinară pe împăratul să sancționeze aceste dispozițiuni și să decreteze *organizarea militărească a Banatului și guvernarea lui în mod absolutistic*. De guvernator s'a denumit mareșalul Mercy, care în conțelegere cu consiliul aulic de resboiu și cu oficiul cameral imperial, avea să dispună în afacerile provinciei.*

Ca soldat s'a distins Mercy prin vitejie și energie, ca om prin nobleță și bunătate, ca organizator prin concepțiuni înalte, isvorite din un cap luminat și dintr'un suflet bogat în esperințe; cu alte cuvinte: talentele sale multilaterale și caracterul seu nepătat garantau prosperarea Banatului. Mercy a lucrat neobosit până la 1734; în anul acesta muri moarte vitejască înaintea cetății Parma.

Nu e scopul acestei disertațiuni a arăta activitatea multilaterală a neobositului guvernator. Pentru scopul, care ni l-am propus, ajunge schițarea colonisărilor de pe acest timp.

Numărul locuitorilor din Banatul timișan nu trecea cu mult peste 25,000; ²⁾ anume: în părțile apusene, d'alungul Tisei, și la meadă-ăi pe lângă Dunăre, locuiau *Sërbi*, în mare parte amestecați *Țințari* și *Români*; ³⁾ iar în centru, la răsărit și pe rîpele Mureșului ședeau *Români*. N'a fost în Banat nici un sat *maghiar*. Chiar în Timișoara, afară de 12 familii de Jidovi spanioli, locuiau numai *Români* și *Sërbi*, cari aveau aici o episcopie.

¹⁾ Fr. Vaniček: Specialgeschichte der Militärgrenze, v. I. p. 193 și 194.

²⁾ Szentkláray: o. c. v. I.

³⁾ Ibid. la p. 101: a jövevények között (e vorba de Sërbi) nagy számban voltak görögök, ugynevezett czinczárók és román eredetű népek, mi Csernovics patriarchának, Lipót czászárhoz intézett és karloviczi levéltárban őrzött egy iratából tünik ki,

În curând însă se schimbă fisionomia etnografică a Timișanei. Cei dintâiu coloniști sunt industriași din Arad, Bacica, Cianad, Csongrád și Greci, cari se aședară în Timișoara, Becicherec, Logoj, Caransebeș și Vêrșeț. Deodată cu dinșii se stabiliră Germani din Ungaria, iar la 1720 aduse Mercy coloniști din Württemberg, Hessen, Nassau și din giurul Rinului. Acestora li se făcură concesiuni deosebite. Ei aveau dreptul, după liberă voie, a se aședa acolo, unde li se părea locul mai priincios. Cea mai însemnată colonie din timpurile acestea e *Biserica albă*.

Publicarea patentelor imperiale în Germania și în țerile învecinate (1723), prin cari li se garantează industriașilor scutire de dare pe 15 ani de țile și altor imigranți diferite favoruri, — atrase un potop de străini asupra Timișanei. Cei mai favorisați sunt Germanii și Boemii, cari urmară inediat provocării. Aședându-se prin satele părăsite ei nu trebuiră nici case să-și zidească. Cu astfel de mijloace se ridicară și se împopulară în 10 ani, (dela 1720—1730) comunele: *St. Peter, Zádorlak, Freidorf, Recaş, Cudriț, Uj-Pécs, Detta, Becicherecul mic, Bruckenau, Gyarmata, Giroda. Becicherecul mare* și se spori în mod considerabil populațiunea din Buziaș, Ciacova, Logoj, Vêrșeț, Caransebeș și Făget. Tot prin coloniști se puseră în funcțiune ciocanele de fer și minele bănățene. Mai veniră în fine Spanioli și Italiani, cari aveau să se ocupe cu cultivarea vârmilor de mătasă și cu plantarea urezului. Italianii împopulară satul, care în amintirea guvernatorului, s'a numit *Mercydorf*.

La anul 1739 sunt aduși și ierneză la Orșova și Media 4600 Bulgari catolici, cari cu vr'o câți-va ani mai nainte s'au fost aședat la Islaz și Craiova. Ei întemeiară comunele *Vinga, Lovrin și Ó-Bessenýó*. Acestora le urmează alte cete de Bulgari albanezi și clementini, cari, după ce sunt peste iarnă găzduiți, împopulează *Carășova, Lupac, Vodnic, Nermet, Iabalța, Clocodiciu și Rafnic*, apoi *Vinga, Ó-Bessenýó și Vizesda*.

Pe lângă toate concesiunile colonisările nu se sporiau amésurat dorințelor germanisătoare ale camerilei din Viena, ba mulți străini cădură jertfă climate neprincioase și ciumei ce urmă în călcăiul resboiului cu Turcii, ce în curând se încinse prin văile și câmpiile Timișanei. Lacunele trebuiau suplinite, și fiind-că armele seducătoare se tociseră și străinii nu mai veniau la Banat de bună voie, guvernul hotări să-l facă un loc de deportațiune, — o Sibirie austriacă, — unde aveau să se trimită toți vagabunții și drojdea societății vastului imperiu. Devenise la modă deportarea la Banat „per șub“ a tuturor criminaliștilor și făcătorilor de rele. Nu trebuia omul să fure, să ucidă, să jăfue, sau să comită tăciunării, pentru ca să fie espedat la Banat; transgresiunea cea mai mică era de ajuns, ca cineva să-și atragă asupra capului așanumita „poena arbitraria“, după cum era cualificarea juridică a pedepsei acesteia. Se trimiteau din Viena în fie-care an câte 2 transpoarte de vagabunți spre Siberia austriacă: unul primăvara, altul toamna. Osândiții se transportau pe apă până la Semlin sau Panciova și d'aci pe uscat până la Timișoara,

Călătoria dura 6—7 săptămâni și dinșii primiau în durata călătoriei câte 7 cr. pentru alimentare. În Timișoara trebuiau să se presinte la „Sub-Director“ și acesta avea datorința pe cei judecați la robie să-i arunce în carcere, iar pe ceialalți, după obicinuita publicațiune cu doba, să-i scoată în piață, „und kann eine Frau oder Mannes-Person hinausgehen, sie alle ansehen, und aus allen sich einen auswählen, ohne dass man fraget, zu was, oder warum?“ Aceia, cari n'aveau norocul să fie plasați în Timișoara, erau escortați cu husari în provincă, unde oficianții îi consemna, le asigna pământ și îi dimisiona fără bani de cheltuială și fără câștig. Dela 1737—1770 s'au deportat an de an câte 200—300 din această speție de pioniri ai culturai germane. Unii din trînșii apucându-se de muncă, întemeiară comune, dar alții, întruniți în bande de tâlhari, băteau drumurile în lungul și latul Banatului, răpiau turmele și averea locuitorilor și comiteau cele mai groaznice tăciunării.

Populațiunea băștinașă a Timișanei, copleșită de neamuri străine în limbă și obiceiuri și împovărată cu multe feluri de sarcini, — nu putea să aibă inimă și iubire față de un guvern, care sistematic lucra la ruinul ei. Românii subșternură mai multe plânsori la locurile mai înalte, în cari, arătând durerile și necasurile, cerură sanarea relelor. Iată vr'o câteva din gravaminele lor.¹⁾ „Pe când stăpânieau Turcii, — se dice într'o representațiune, — ni-a fost permis să facem și să vindem șerbet și răchie, dreptul acesta însă s'a esarendat Jidovilor din Timișoara, căroră cu bani grei trebuie să le plătim beuturile, atât de nedispensabile pentru muncitori, — „wo doch vermög unserer Glaubenslehre dasjenige, was ein Jud praepariret zu genüssen uns verboten ist; über dieses wird noch auferlegt, dass wir mit unseren Vich diesen Juden das benötigte Holz ohne einige Kreuzer gelt oder bezahlung, eine grosse quantitet Brennholz, jährlich zu führen und unser Vich ruiniren müssen“. Poporul de rând trebuia și acum să facă robotă și încă mai grea, decât odinioară; căci nu numai provizorul și vicespanul, ci fie-care funcționariu districtual, — și numărul amplotaților e destul de însemnat — are pretensiuni de clacă. Pe timpul Turcilor era preoțiimea română și sârbă și familiile ei scutită de robotă, de dare și deciuială, acum însă trebuie să supoarte încortelări de militari, „und über das mit deme allerspöttlichsten reden tractiret, welches wir sammt ihnen sehr schmerzlich empfinden müssen, und uns durch die Türken als ungläubige nicht widerfahren“, — va să dică împovărarea preoțiimei cu dări și desprețuirea ei, a supărat simțul de venerațiune a dreptcredincioșilor noștri străbuni într'atâta, încât ei își ținură de datorința să stigmatizeze această necuviință a străinilor. Se plâng mai departe: că nici pentru clădirea locuințelor proprii, ba nici chiar pentru ridicarea caselor lui Dumnezeu, nu le este permis să taie lemne din pădure, fiind pretutindenea împedecați

¹⁾ Szentkláray: op. cit. pp. 144 și 145.

de silvaniști, cari le secuestrează bărdile și securile. Prăsirea vitelor cornute stagnează, oficianții și oficerii mănâncă numai carne de vițel, și dacă stăpânul staului observe, că prețul de 2 fl., care de regulă se plătește de cap, e prea mic, — atunci averea i-se ia cu puterea. Românii sunt necesitați să lucre gratuit la restaurarea cetăților și la zidirea fortificațiunilor, mai mult, nici mâncare nu li se dă. Poruncitori, domni și stăpâni sunt atâta, că nu știm de cine să ascultăm, — „dass wir eigentlich nicht wissen, von wem oder welchem allein zu dependiren haben, wo unter den Türken doch nicht mehre, ausser einen gestanden“. Poporul de rând e lipsit de toate mai cu seamă în regiunile Dunării de jos, n'are ce să mănăce, n'are sămânțe de sămănat și nu posedă nici vite. Tătarii, chemați întru ajutorul Turcilor (1717), au părjolit satele, au pustiit holdele și au dus în robie partea cea mai mare a locuitorilor. „Das Volkh, — se dice în altă reprezentațiune, — hat noch dato nit so viel Ruch gehabt, damit sye sich ihre abgebrante Heyser wieder erbauen können, sondern müssen den Winter in miserablen kalupen zubringen und erstens von Hunger, andersten wegen de Kälte ärger denn das Viech krepiren, wobey selbe dan noch nit Ruch haben, sondern ihnen aufgetragen worden, Kalch zu brennen, Stein brechen, vill Tausend Klaffer ziegel brennen, als anders Bauholz, und etliche 100.000 Schindel zu schlagen, und zu führen“. Districtele Caransebeș, Orșova, Almăj, Logoj, Vêrșet și Palanca nouă au ajuns la sapă de lemn.

În plânsorile acestea s'a descris în chip nemăiestrit robia Românilor din Banat. Și fiind-că locurile mai înalte n'au urechi ca să le audă durerile, în desperarea și amărăciunea lor, ei sunt nevoiți a se revolta și cu arma în mână să-și facă dreptate. Încăierarea cu Turcii le-a fost prilej binevenit.

Luptele cu Turcii 1736—1739. 1)

La 6 August 1726 s'a fost legat între Austria și Rusia o alianță defensivă; contraheții promit a-se ajutama, dacă vor fi atacați din oareș-care parte.

Fiind Turcii ocupați în Persia cređu țarevna Ana, că a venit timpul să se desfacă de pactul umilitor, care a fost impus lui Petru cel mare prin pacea de lângă Prut (1711). Turcii sunt bătuti; Persii ocupă Georgia și se aruncă asupra Daghestanului turcesc. Pentru evitarea catastrofei eventuale năvăli tătărimea din Crimea la porunca Sultanului spre Caucas. Tătarii călcară în calea lor pământul Ucrainei, ceea-ce a fost pentru Rusia de ajuns, ca să trimită (1 Martie 1735) pe mareșalul Münich cu armată puternică spre Azov și Perecop.

Austria n'avea motive a se bucura de erumperea acestui resbel, căci regimentele sale nu erau la îndemână; ele se aflau în Italia și pe

1) Mittheilungen aus dem k. k. Kriegsarchiv.

lângă Rin, iar genialul Eugen de Savoia murise în 6 Aprilie 1735. Dar temerea, că Rusia va repune Turcia și va cuceri Moldova, a fost motivul, care îndemna curtea din Viena să între cu toate forțele sale în luptă, cu atât mai virtos, căci în pactul încheiat cu Rusia (1736) i-s'a promis Bosnia și Albania până la Drin, Valahia până la Brăila și Moldova până la Prut.

Sub steagurile imperiale se adunară (finea lui Iunie 1737) 52000 infanteriști, 43,000 cavaleriști și 310 tunuri.

E drept că comandantul suprem, mareșalul *Seckendorf*, s'a fost distins în mai multe războaie, dar n'avea talentele de lipsă pentru un conducător, d'aceea un șir de perderi desastroase urmauă după olaltă.

Cea mai mare parte a trupelor s'a concentrat la Belgrad, un corp de armată la Gradisca și altul în Transilvania.

Armata principală înaintând repede spre Morava luă (23 Iulie) *Nissa* (Niș) prin capitulare și cu cetatea dimpreună 144 tunuri. Corpul din Gradisca, fiind în Bosnia bătut, trebui să se retragă peste Sava, iar cel din Ardeal, întimpinând, după ce cuprinse Muntenia până la Pitești, pretutindenea dușmănia boierilor și a țeranilor și neavând ce să mănăce, se retrase spre Craiova.

Seckendorf a avut mai întâiu de scop să asedieze și să cuprindă Vidinul; dar înțelegând de restriștea corpului din Gradisca porni spre Bosnia, iar pe *Khevenhüller* îl trimise cu 10,000 ostași asupra Vidinului. Convingându-se *Khevenhüller*, că numai cu trupele puse la dispoziția lui nu este în stare să cuprindă Vidinul, preferă a rămâne în valea râului Timoc, unde încungiurându-se cu șanțuri aștepta desvoltarea mai departe a evenimentelor.

Turcii n'au fost pregătiți a se lupta cu Austriacii. Armatele lor erau în Persia și în contra Rusiei. Dar tocmai în momentul, când armata principală, prin marșuri forțate fără scop, era aproape ruinată, năvăliră asupra provinciilor cuprinse de Austriaci. Generariul *Doxat*, care avea să apere cetatea *Nissa* cu 3300 ostași, capitulă a doua zi după sosirea Turcilor, pentru care faptă mișelescă a fost decapitat la sentința tribunalului marțial. Următorul lui *Khevenhüller*, generalul *Salm*, între lupte continue cu Turcii trebui să părăsească castrele de lângă Timoc și să se retragă spre Orșova. În Oltenia devenise poziția corpului transilvănean în urma ostilităților fățișe ale Oltenilor, nesuportabilă, deci fără multă vărsare de sânge le-a fost Turcilor cu puțință să-l respingă spre Transilvania.

Reasumând cele ce s'au petrecut în vara și toamna anului 1737 se constată, că Austriacii perdură *Nissa* și Oltenia, rămânând marginele Banatului deschise invasiunilor turcesci, iar puternica armată imperială deveni necapabilă de ori-ce acțiune.

Anul 1738.

Lupta dela Orșova, 8 Maiu 1738.

Orșova veche, Ada-Kaleh (Orșova nouă) și fortul Elisabeta, niște întărituri ridicate lângă Ada-Kaleh pe țărmul drept al Dunării, se aflau în posesiunea Austrieilor; o garnisoană avea să apere Media, iar remășițele armatei țineau valea Timișului și a Cernei dela Caransebeș până la Orșova.

De astă-dată luară Turcii foarte de timpuriu ofensiva. Guvernatorul Vidinului Hadji Mohamed, avea îndrumarea să năvălească cu 20,000 ostași asupra Banatului și să cuprindă Orșova. Înțelegând Neipperg că Turcii sau încăierat deja cu garnisoana fortului Elisabeta, trimise numai de cât trupe auxiliare întru apărarea Orșovei. Dar abia o parte a fost ajuns aici, când iată că 4—5000 de spahii năvălesc la 8 Martie pe la 3 oare după amiază asupra cetății. Miseroni, neștiind cât de mari le sunt forțele, le iese înainte numai cu 340 călăreți. Lupta fu scurtă, dar sângeroasă. Miseroni este ucis dimpreună cu cea mai mare parte a cavaleriei sale. Ca fulgerul se repezîră apoi spahii asupra Palancei și o iau din mâinile batalionului aședat întru apărarea ei.

Cuprinderea Mediei la 26 Maiu.

Căderea Orșovei le deschise Turcilor calea către Media, în ale cărei fortificațiuni încă neterminate se afla colonelul Picolomini cu 1200 Austrieci. Picolomini respinse 3 asalturi înverșunate, dar vedându-se (în 26-lea) atăcat de 6000 Turci și din dărăpt, el trebui să capituleze. Dându-i-se voie a se retrage cu toate onorurile militare a fost petrecut de Turci până la Caransebeș.

Dela Media se răspândiră oardele turcești, ca potopul, asupra Almăjului și d'aci asupra câmpiei. Venerabilul protopresbiter *Nicolae Stoica de Hațeg*¹⁾ descrie această invasiune în chipul următor: „Omîr pașa în fortul Mehadii s'a aședat Domn; . . . oamenii din Almăj (Stoica scrie Halmăj) veniți cu poclon, pașa pe viață le-au poruncit, ca ei în haia țară către Oravița, nici să meargă, nici cuvânt de venirea Turcilor să le dea, că altfel toate satele Almăjului cu oamenii vor peri, și le-au

¹⁾ *Nicolae Stoica de Hațeg*, născut în Media la 1751, a scris o cronică românească, care din bunătatea unui strănepot al seu, a Dlui Isaia Stoica de Hațeg a ajuns în mâinile mele. Cronică aceasta espune, după Griselini, faptele petrecute pe pământul Banatului timișan, deci am pute să-l numim cronicariul Banatului. Întemplările celui din urmă resboiu turcesc (1788—1790) le-a vădut cu ochii, însoțind, în calitate de preot militar, un batalion al reg. conf. valaho-iliric pretutindenea în escursiunile sale. Stilul e avântat, limbajul românesc, tablourile sunt vii și numirile locale corecte, fiind-că o mare parte a terenului, ca fiu al poporului, îl cunoște din juneta sa. Evenimentele resboiului 1736—1739 le narează după cum le-a audit din gura cutărui moșneag demn de creșământ. Cronică a terminat-o la 1827, când era de 76 ani. A scris un tractat în limba germană despre Băile Herculane; a mai vorbit sêrbesce și latinesce; cea din urmă limbă a învățat-o în Timișoara,

spus, că în cutare și la toată casa pâine sau mălae, azime, coleasă gata să fie și Turcilor trecători prin Almăj dăraie în mână să le dea, carii așa au și făcut, și oastea turcească peste Cârjie și Stancilova la Potoc, Socolari coborând, foc, sabie au pus; aceasta s'a întâmplat în sărbătorile Rusaliilor, când erau acolo în sate jocuri, danse, oameni, feciori, muieri, fete mari la joc adunați; tiranii de turci cu caii după dealuri satele vedând în fugă au alergat, o ceată pe un sat, alta pe altu dela Socolari, Răcăjdia, Ciuchiciu, Iertof, Vrăniuț, Iladia, Oravița, Broșteni, pân și la Vărădia peste Căraș au trecut; oameni, feciori, june-lăși, neveste, fete mari și mici chitite, cete mari turme au luat. La 3 zile cei-ce s'au întors ciopoare robii prin Almăj la Mehadia la pașa i-au adus și împărțindu-i acas i-au trimis; Turcii copii (prunci mici) în disagi mari, câte 4 băgați, pre cai i-au adus. Cu aceasta Turcii sau aceea pașă își resplăti patimile, care acelea sate, oamenii lor, *în valea rea* anu 1717 Turcilor făcuse. Turcii unii cu robi s'au dus, iară alții verbăluia seimeni nu numai pre Căraș, ci dela Sebeș, Logoj, Chizătău și Belinț; Ciacova, mănăstirea Sâmbgiorgiului, Denta, ardea și robea, dar și voluntiri (seimeni) cu simbria aduna.

Pe lângă jaful și prada obicinuită Turcii adunau și înarmau cete de Români ca eventual să le folosească în contra Neamțului.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Aseidierea cetății Orșova nouă (Ada-Kaleh).

În decursul acestor invasiuni sosi seraskierul Mehemed pașa cu oaste numeroasă la Ada-Kaleh. În cetate erau 2000, iar în fortul Elisabeta numai 240 Austrieci; un număr de tot nesuficient, ca să țină pe d'asupra și șanțurile ridicate la vama podului, de pe țărmul stâng al Dunării. Pe lângă toate neajunsurile colonelul Cörrenberg era decis a se lupta până la cea din urmă picătură de sânge. Un atac al Turcilor asupra fortului Elisabeta (27 Maiu) l-a respins maiorul Stein cu vitejie, proviant era în abundență, deci nu era lipsă a se gândi la o capitulare rușinoasă. Nici blocarea formală a cetății prin trupele lui Hadji Mohamed, care după reîntorcerea sa dela Media se postase pe țărmul stâng al Dunării, nici focul îngrozitor al artileriei turcesci, n'a fost în stare să înspăimânteze pe cei asediați și să-i elatine în propusele lor. Ei erau de credință, că în curând le vor veni tovarășii lor de arme întru ajutor.

Dar pe când Turcii năvăliseră asupra Banatului oastea imperială era încă în formațiune. Concentrările decurgeau atât de greoiu, încât corpul dela Belgrad, care pela mijlocul lui Maiu trebuia să ajungă la Caransebeș, abia pe la începutul lui Iunie deveni capabil de oare-care acțiune.

Acum însă era prea târziu, căci locuitorii Banatului, amăriți până în suflet de faptele păcătoase ale organelor de guvernare, iar acum, în urma letargiei armatei imperiale, fiind copleșiți de un dușman feros, — preferară a se supune Turcilor și a se lupta pentru conservarea proprie,

Iată relațiunea guvernatorului Neipperg despre starea de atunci a Banatului: cea mai mare parte a locuitorilor au declarat rebeliunea pe față și ridicând detașemintele și posturile militare mai mici au întrerupt legătura trupelor imperiale cu Orșova. Ei jăfuesc și comit tăciunării diferite, și pe lângă toate aceste calamități s'au lăfit prin trupele ardelenesti într'un mod îngrozitoriu asupra Banatului.

Această relațiune a lui Neipperg constată neîndoielnic existența unei *revoalte a Românilor din Banatul timișan*, — ȋic a Românilor, — pentru-că cea mai mare parte a coloniștilor germani aflară de bine s'o iee la sănătoasa și să părăsească ținuturile, în cari învasionaseră Turcii.¹⁾

Istoriografii germani și maghiari, vorbind despre această revoltă, ne-o presintă în felul lor.

Doară și *Iancu*, idolul neamului nostru, după a lor părere n'a fost mai mult decât un „haramia vezér“; pentru-ce Bănățenii acelor timpuri, cari se luptau pentru vatra străbună, să nu fie bande de tâlhari și de tăciunari, poftitoare de jaf și pradă?

Regretăm din suflet lipsa datelor referitoare la mișcările Românilor. Rapoartele oficioase au fost arse și numai un singur „ȋdiarui“, fără indicarea mai de aproape a nexului causal, ne arată locurile asupra cărora această revoaltă era răspândită. Cetele Românilor resculați se țineau în călcăiul ostășimei imperiale și prin hărțuieli și scaramușii se nisuiau să-i strice.

Corpul din Belgrad ajunse în sfârșit în 19. Iunie la Șag. La Logojel se efeptui împreunarea cu corpul lui Neipperg, iar la Caransebeș sosi corpul transilvănean. Pe vastul platou de lângă *Slatina*, numit „Câmpul fomial“ se adunară 40.000 ostași. Conducătorul nominal al acestei armate era ginerele împăratului, ducele *Francisc de Lotharingia*, pe când conducerea faptică se incredințase mareșalului campestru contele *Königsegg*, care era responsabil pentru consecințele resboiului. Spre asigurarea Banatului și pentru susținerea comunicațiunii neîntrerupte cu Timișoara s'au fost separat deja în Logojel 3 regimente de cavalerie, cari, sub comanda general-maiorului contele Pállfy, țineau linia Logoj-Caransebeș-Slatina. Această dispoșiție, anume dislocarea unei puteri atât de considerabile pentru asigurarea comunicațiunii neîntrerupte pe linia Logoj-Slatina, încă e dovadă că Banatul se afla în ferbere și că Românii erau ostili Neamțului. Și așa și era, căci după mărturisirea lui Iosif Novac,

¹⁾ *Griselini*: Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temesvarer Banats, p. 164: „Aus dem letzten (Banat) floh der grösste Theil der neuen Einwohner, Deutsche sowohl als andere nationen, und keine Sorgfalt vermochte sie aufzuhalten.“ *Stoica* scrie: „Nemții cei de Mercy în Banat aduși nu numai dela Orșova, Berkwerke, Sasca, Oravița, Potoc, Marcoviște, Biserica albă, Cudriț, Vêrșeț și altele din Banat se duseră, fabrica din Timișoara cu totdeodată cădù, că maistorii cei aduși, ne având proptire, se împăștiară.

a preotului catolic din Slatina, „la sosirea armatei imperiale satele erau aproape deșarte de locuitori“.

Diua sântilor apostoli Petru și Pavel, adecă 29 Iunie, a fost o zi de repaus pentru ostășime. Cu ocasiunea aceasta aranjă Francisc și fratele seu Carol o vânătoare, dar se perdură în desimea pădurilor. Aranjătorii vânătoarei a fost *Petru Vancea*¹⁾ din Bucosnița. Observând dinsul rătăcirea prinților s'a dus dimpreună cu alți tovarăși ca să-i caute, și Petru Vancea avu norocul, să-i afle. Acum însă nu putea să-i ducă pe aceeaș cale, fiind-că Turcii înaintaseră într'aceea, iar desimea pădurilor ascundea mulțime de dușmani. Vancea, care din escursiunile sale de spionaj cunoștea toate potecile acestui ținut, l-a povățuit la o colină d'asupra Slatinei, de unde se vedea tabera aședată în câmpul fomii.

Bătălia dela Cornea, 4 Iulie; recucerirea Mediei la 9 Iulie.

În 2 Iulie înaintară Austrieicii cătră dealul Domașnei, ciocnindu-se necurmat cu cete turcești, de cari clocotiau pădurile. Marșul prin cheile Armenișului și ale Teregovei era anevoios și cerea multă precauțiune. Greul armatelor turcești ocupaseră dealurile de lângă Cornea și din mulțimea corturilor și a stindardelor se vedea, că puterea lor era considerabilă. Austrieicii vedându-i se aședară în ordine de bătaie. Aripa stângă ținea platoul de lângă Cornia, cea dreaptă „Turcii morți“, iar centrul ridicăturile, cari formează cumpena apelor între Timiș și Bela-Reca. O vale afundă despărția beligeranții.

Prințul de Hildburghausen cunoscu însemnătatea unui deal dela aripa stângă și cu învoirea lui Wallis aduse aici 5 batalioane infanterie și artilerie suficientă; la porunca lui Königsegg însă, revocându-se aceste dispozițiuni, rămân întru apărarea acestui punct însemnat numai 100 infanteriști și tot atâția dragoni.

Observând Turcii cele petrecute aici năvăliră asupra aripei din stânga. Asaltul fu atât de vehement, încât, pe lângă toate sucursele,

¹⁾ *Petru Vancea* a fost sergent la o companie bătănană de panduri, iar nu căpitan de haiduci, după cum afirmă unii, ceea-ce se dovedește prin 2 pasapoarte din anul 1737, care le-a păstrat fiul seu *Ioan*, maior pensionat în Logoj. Pasapoartele le-au estradat administrațiunea banatică c. r. și vicecomandantul Banatului, contele Scotti, pe sama lui *Petru Vancea* și a celor 12 tovarăși, cari făceau serviții de spionaj și raportau despre mișcările Turcilor din iarna anului 1737 spre 1738. Prin patenta ddo Cornia, în Iulie 1738, a ridicat Francisc pe sergentul *Petru Vancea*, pentru serviții avantajoase, prestate de mai multe ori în contra Turcilor, la rangul de sublocotenent al pandurilor din Banatul timișan. Comisiunea aulică pentru Banat dispune prin ordinațiunea din 28 Aprilie 1754, ca sublocotenentul de panduri *Petru Vancea*, să fie pentru totdeauna staționat la Jupalnic (l. Orșova), să contragă sub comanda sa cei 22 plăieși din districtele Caransebeș și Orșova, numărul lor să-l ridice la 27 și să-i întrebuinteze pentru serviții dealungul graniței. Prin rescriptul deputațiunei aulice banato-ilirice din Viena (25 Maiu 1754) l-a denumit împărăteasa *Maria Terezia* de căpitan al plăieșilor. *Petru Vancea* a reposat la 1776 în Caransebeș, iar fiul seu în Logoj (1843) ca maior pensionat și nobil unguresc.

Austriecii nu putură să reziste. Încurajați de primul succes dușmanii atacă, sparg centrul și străbat chiar în cuartirul general, unde după vechiul lor obicei începură să jăfuiască și să facă pradă. Generalul Philibert, alergând aici cu un regiment de chirasiri, îi respinse și puse stavilă succeselor turcești. Cu mai mult noroc s'a luptat aripa dreaptă, condusă de ginerele împăratului. Austriecii uciseră atâta mulțime de Turci, încât acele locuri d'atunci sunt numite: „Turcii morți”. Aripa dreaptă a decis lupta. Turcii fugiră în ruptul capului pe întreaga linie, lăsând în mâinile învingătorilor 5 tunuri, proviant și munițiunea toată. Bătălia a ținut dela 1—5 oare după ameași.

Numărul inamicilor nu se poate constata cu siguranță, dar la tot casul au stat în foc la 15,000, din care 2000 au ramas morți pe câmpul de luptă. Trupele imperiale au avut perderi mai mari decât Turcii, căci numai în jurul castrelor s'au aflat 1200 capete tăiate, 43 oficeri morți și 47 răniți. Din cauza numeroaselor perderi și a unei ploii torențiale de trei zile au fost Turcii în stare să se retragă neconturbați și să concentreze la Media 20,000 ostași.

Ajungând Austriecii în 9 Iulie la Media înțeleseră, că Turcii s'au retras în ruptul capului spre Orșova. Efectul învingerii dela Cornea a fost pentru ei atât de deprimător, încât nici nu avură cutezanța să reziste, ba chiar garnisoana Mediei, constătătoare din 2000 ianiceri și 300 spahii, capitulă în ziua aceeași.

În 10 și 11 Iulie, pe când Austriecii tândăleau cu luarea în posesiune a fortificațiunilor din Media, îi surprinse rapoartele colonelului Cörrenberg, că Turcii au ridicat în pripă asediarea cetății Ada-Kaleh și că au părăsit castrele, lăsând tunurile, munițiunea și proviantul în mâinile creștinilor.

Königsegg n'a priceput situațiunea; în loc să arunce repede cavaleria sa în urma inamicilor aduși în disordine și să cuprindă Orșova, preferă a-și întocmi batalioanele, ca să fie cu atât mai sigur de biruință.

Într'aceea căpătând Turcii sucurse proaspete se reculeseră de spaima, care le întrase în oase, și pe când coloanele imperiale înaintau cu gravitate spre Orșova (14 Iulie), le veni știrea neplăcută, că inamicul a apărut iarăș pe câmpul de luptă. Acțiunea Austriecilor era întârziată, cu mult prea întârziată.

Retragerea armatei imperiale către Belgrad.

Rapoartele despre biruința vulturilor imperiali au stârnit nespūsă bucurie în toate păturile popoarelor austriace. Împăratul a remunerat în abundență vitejia ostașilor sei, garnisoanelor din Media și din Orșova a acordat soldă îndoită. Bucuria însă n'avu durată lungă, căci mai nainte de ce a fost ajuns curierul¹⁾ la Viena, armata învingătoare era pe cale

¹⁾ Călătoria unui curier dela Orșova la Viena dura p'atunci cel puțin 8 zile.

spre valea Timișului. Lucrul s'a întâmplat astfel: marele vezir Iegen Mohamed, având de scop să recucerească Belgradul, năvălise cu 60.000 ostași asupra Serbiei. Aușind de înfrângerile din Banat se întoarse spre Vidin și d'aci trimise pe Aga ianicerilor în contra trupelor austriece, iar lui însuși își rezervă asedierea cetății Ada-Kaleh.

Tocmai în momentul, când 59 companii de grenadiri înaintau spre Orșova, iar 7 batalioane de infanterie făceau pregătirile de lipsă să treacă la Ada-Kaleh, 7000 de spahii se aruncară fără veste asupra coloanelor noastre, cari mergeau înainte fără grijă, ca și când nici nu s'ar fi aflat în stare de război. Ofensiva Turcilor a fost atât de surprinzătoare și atacul atât de energetic, încât grenadirii nu avură timp să se împreune cu greul armatei, iar batalioanele auxiliare și oamenii ocupați cu transportul tunurilor părăsite de inimiți, numai după mari pierderi putură să se arunce în șanțuri și d'acolo să se retragă pe insulă. O panică cumplită cuprinse acum rândurile ostașilor și conducătorii își perduseră capul cu desăvârșire.

Königsegg privia încăierarea dela Orșova ca o luptă desperată a cetelor de Turci, cari n'au putut să scape încă peste Dunăre. Nimenea n'avea cunoștința de acțiunea marelui vezir și chiar Francisc era să devină jertfa orbecării și neorientării cartirului general. „Marele herțog, — scrie Stoica în cronică sa, — după întâia veste, că s'au dus Turcii, cu generalii stabsoficieri de dimineață într'o țară dela Media la Orșova au plecat și cale de un ceas ar fi mers; întâmpinând pe 3 Români, spioni trimiși către Ostrov (insula Ada-Kaleh), între cari unul Petru Vancea au fost, carele din pădure jos alergând obercăpitanului seu Tököli și acesta generariului arată, că trupa dinainte cu oastea turcească ce vine s'au întâlnit și apărându-se bine îndărăpt se retrage așa dar toți la Mehadia s'au întors“. E faptă, că armata împărătească nu îndrăzni nici măcar să se opună serios inamicului. Consiliul de război decise retragerea imediată a trupelor spre valea Timișului. Motive: lipsa de cavalerie și de furajă și *dispoziția dușmănoasă a locuitorilor*.

Greul armatei părăsi (15 Iulie) Media fără pedeci, însă nu așa ariere-garda, care se încăierase cu Turcii. Francisc, fiind încunoscuit despre această întâmplare, trimise succurse suficiente. Acum se naște la rîpele din prejurul Mediei și înaintea fortificațiilor o luptă pe viață și moarte. Turcii cuprind la primul asalt palisadele și bastioanele din jurul castelului și apărătorii sunt măcelăriți; în ziua următoare o pățesc Turcii așa, dar nici ei nu cedează. Trei asalturi ale ianicerilor sunt respinse. Cu iataganul scilicite în mână dau Turcii, dar fără folos, al patrulea asalt; fiind nevoiți a se retrage suferă, mai cu seamă în cheia Toplețului, pierderi ireparabile. Stoica mărturisește, că la apărarea fortăreței s'a distins stegariul Mihail Sorinca cu militari tiseni.

La Media învinse Francisc pentru ultima dată. Friguri grele îl constring a se întoarce la Viena și a-și restaura sănătatea zdruncinată. Lui i-a urmat Königsegg dimpreună cu armata, motivând: că din lipsa

subsistențelor nu poate să meargă înainte, dar nici să stee locului. Ră-mășițele armatei, decimate prin marșuri forșate și prin boale, ajunseră în 28 Iulie la Chevereșul mare, iar în 13 August la Cuvin.

Detășemintele, cari au înșoțit pe Francisc în călătorie, au fost în decursul retragerii atăcate de Români în mai multe rânduri, ceea-ce se arată în cele scrise de Stoica și într'un „șiuariu“ păstrat în arhivul mi-nistrului de răsboiu.

Narațiunea lui Stoica e atât de interesantă, încât mă vęd îndemnat s'o dau din cuvânt în cuvânt publicității: „Marele herțog .Franț la această acție sau bătălie (Media) dela început până la capăt de față au fost, măcar că unii șic, că nainte au fost plecat, fiind prins de friguri, și adevărat, că din răceală rea le-au avut, alta fiind că în Beciu împē-ratul neputincios, bolnav era, și în loc de hinteu sau căruță, din Me-hadia cu leagăn pe 4 muscoi (mule sau cătări) bine șeșënd și odihnind în sus, au plecat. Doue trupe de cavalerie cu stindarde înainte și dărăpt, păzitori avēnd, au fost petrecut, de care înaltă călătorie mie în Mehadia și în Cornia moși bētrâni, că așa au fost, mi-au povestit. Eșind în dea-lul Domașnei s'au înștiințat: că Turcii de prin pădurile cheii Slatinei lui Florei cu Români carașoveni, pogoniceni seimeni (volontiri) cu to-poare, securi, pădurea mare d'asupra drumului cheii tăindu-o, curmeșș peste cale au încalcit-o, drumul mare de tot l-au încuiat; acum vēdu marele herțog planul Turcilor, că armaea împēratească este închisă, în-dată îndărăpt a stat și husari ușori poruncă scrisă generariului graf Kō-nigsegg la armaea că nu poate pasirii cheia, că-i drumul astupat și pă-durile sunt pline de Turci și de Români armași, âncă și cu artilerie foc din păduri în drum jos dau, ca îndată o trupă ușoară de păduri și ar-tilerie ceva îndată să-i trimită, ca să poată merge la Caransebeș, să nu se întârșie, — și așa viind dela Mehadia artilerie 6 canoane cu muni-șion, mulți zimmermani cu militari tiseni și mureșeni, 1 regiment infan-terie, altul cavalerie, ajunseră înainte în cheie înțrară; Turcii din păduri cu tunuri și puști spăimânta; Români seimeni cu turbane turcești în cap, așa schimonosiți, nică pașă, ciucă agă, nene baraictăr cu steaguri, cu canoane mici și mari de cireși sēlbateci (pădureți) neșupuiți, îngău-rite foc vērșa; ci deschizēndu-se bateria împēratească cătră un fertariu de cheie în lăuntru și începēnd a juca focul prin pădurea mare, Oto-manii și Români vēșënd ce o să fie îndărăpt fuga au dat și într'alți munți au scăpat.... Alți moși povestiau, că *Ianăș Bumbăcilă* fusese pașă în pădure, când s'au astupat cheia în drumul Slatinei“.

Din cele espuse vedem: că Români aveau arme și tunuri de cireș sēlbatic, că erau organizași în cete militare, cari sub conducerea pro-priilor căpitani, se luptau pe față d'alătura cu Turcii în contra Nem-șilor. Căpitantul unei astfel de cete a fost *Ianăș Bumbăcila* din Teregova, ai cărui descendenți au șinut în posesiune un munte timp îndelungat,

care munte după tradiția familiară l-a căpătat un străbun al lor dela un pașă turcesc.

Cuvintele laconice ale ȋuarului numit: „Diese Nacht (18 Iuli) ist unterschiedlich von Räubern auf unser Lager geschossen worden“, și „am 21 Juli früh ist der General-Adjutant Br. Scheroding von Räubern todt geschossen worden“, — arata, ca la Teregova și la Caransebeș, in-draznira Romanii a se harțui chiar cu cete din greul armatei lui Königsegg.

ȋiuarul, intocmai ca și Griselini¹⁾ infașoaza aceasta rescoala, ca provenita din pofta de jaf a Romanilor. „Die Raubgierde gesellte ihnen (adeca Turcilor, cari pustiisera districtele Panciova și Vêrșeț) auch die Walachen zu, die sich für Truppen des Fürsten Rakoczky ausgaben. Der durch sie verursachte Schaden war unendlich grösser, als der, den die Türken selbst anrichteten, indem sie alle Deutsche, die ihnen in die Hände fallen mochten, um geringes Geld in die Slaverei verkauften. Meistens betraf solchen diejenigen, welche die Gebirge um Orsova und Mehadia, an den Grenzen der eigentlichen Walachei, bewohnten“. Griselini constata, ca ura Romanilor a fost indreptata in contra Germanilor, adeca a colonistilor, pe cari, daca ii prindeau, ii vindeau Turcilor pe sume bagatele. Pentru aceste fapte, intr'adever barbare, Romanii sunt numiți talhari, taciuinari, popor necredincios și mai știe bunul Dumnezeu cum?

Aflăm inșa in tre străini și bărbați de aceia, cari iau cuventul in tru apărarea Românilor atât de batjocoriți. In tre acestia se cuvine locul de onoare Br. Engelshofen, pe atunci vice-gubernator al Banatului. Bărbat cu sentimente nobile, in grijit de soartea supușilor sei, și plin de iubire față de cei in credințați verotirei sale, arătând in tr'un raport catra consiliul din Viena starea nesănătoasă a Banatului, provenită din mulțimea sarcinilor nesuportabile, din maltratarea locuitorilor și din abuserile comise de oficianți la incassarea dărilor, — cerŭ sanarea reului și desarcinarea poporului, singurele mijloace, prin cari se poate câstiga iubirea Românilor. Engelshofen raportează următoarele: ¹⁾ „dass man die armen Unterthanen in Panat, ohne sie von den letzten Drangsalen verschnauffen zu lassen, schon wiederumben auff das äusserste drücken und mit unerschwinglichen gaaben Beladen wolle; Euer Kaysl. Mayest. allerhöchster Dienst erfordert anjezo mehr als niemahlen, dieses Volck bei guthem Willen zu erhalten, und dadurch die jetzige Graniz desto mehrers zu versichern; Man hat auch umb so weniger ursach, diese Leuth zu Bedrangen, als sie sich von selbst, wie es der Anschluss weiset, zu so grossen Praestationen erbiethen, die gewiss kein Unterthan in Oesterreich zu entrichten vermöchte. Das haubt-übel so in dieser Provinz bisshero grassiret, und

¹⁾ Op. cit. p. 171.

²⁾ Dr. Szentklaray: op. cit. pp. 154 și 155.

den fatalen aufstand verursacht hat, entspringet hauptsächlich daher, dass man in denen Collectis, wovon doch der Wohl- oder Übelstand eines Landes zum grössten theil abhängt, ganz keine regul beobachtet, sondern alles nach der Privat-Willkühr ein -- oder anderer Personen, welche die Sach nicht genug tieff eingesehen, oder wohl gar mit dem Bluth derer unterthanen sich Verdiensten machen wollen, dirigiret worden“.

Raportul lui Engelshofen s'a subșternut consiliului din Viena imediat după terminarea resboiului turcesc (1739). El numesce mișcările înarmate ale Românilor *revoltă* (Aufstand), provocată de sarcini nesuportabile și de vexațiunile funcționarilor străini comise la încassarea dărilor, cari prin *sângele supușilor* (al Românilor) voiau să-și câștige merite (welche... mit dem Blute der Unterthanen sich Verdienste machen wollen). Provo-cându-se totodată la datorințele, reclamate de oficiul seu, ȳice: ca să se pună stavilă abuserilor de până acum, pentru-că numai astfel se vor asigura marginile monarhiei, dacă poporul bănașan, — care de sine s'a oferit să presteze servii mai extra-ordinare, de cât ori-care altul dintre popoarele monarhiei, — se va ține în dispozițiune bună. Mărturisirea lui Engelshofen ne este prețioasă. Ca organ al guvernului și ca agreatul curții arată cu obiectivitate cauzele rescoalei și indică totodată mijloacele potrivite, pentru câștigarea acestui popor viguros, capabil de muncă și de prestațiuni extraordinare.

Capitularea cetății Ada-Kaleh la 14 August; învasiuni în Banat.

După retragerea trupelor imperiale și după căderea Mediei rămâne cetatea Ada-Kaleh fără ajutor. Garnisiunea, redusă prin hărțuieli continue la 800 ostași, trebuî în fine să capituleze. Turcii delătură în chipul acesta pedeca din urmă, care îngreuna libera comunicațiune între Vidin și Belgrad, obiectul tuturor nisuiștelor și încordărilor turcești.

Dela Orșova, ca și dela Palanca (cucerită la 19 Septemvrie) învasionară Turcii în mai multe rânduri asupra Banatului, ca să facă jaf și pradă. Locuitorii erau nevoiți a se lupta nu numai cu dînșii, ci și cu maroderii germâni și cu detașemintele lui Iosif Rákoczy, fiul cel mai mare a revoluționarului Francisc, care, în lipsa unei aprovizionări regulate erau necesați să-și câștige prin jaf și pradă cele de lipsă pentru conservarea proprie. În astfel de împrejurări, când toate ajunseră la o completă destrăbălare, în ținuturi unde nu era nici un atom de asigurantă sau ordine, unde dreptatea era pe partea celui mai tare, era prea firesc, că locuitorii a trebuit să sufere cumplit.

Necazurile resboiului sunt de regulă însoțite de multe alte rele. O ciumă cumplită a secerat nenumărate victime, mai cu seamă în comunele Meedica, Pârvova, Lăpușnicel, Iablanița și Crușoveș. Un cutremur

de pământ, prin spaima și groaza ce au băgat în bieții locuitori, amenința cu destrăbălare chiar și legăturile familiare¹⁾.

Anul 1739.

Dispozițiuni pentru continuarea resboiului.

Königsegg a fost ridicat din postul seu și conducerea resboiului s'a pus în mâinile lui Francisc de Lotharingia. Țicându-se, că n'ar fi consult, ca ginerele împăratului să-și pericliteze viața în niște ținuturi, în cari peste iarnă a grasat ciurma și alte boale contagioase, s'a otărît, ca mareșalul campestru, contele Wallis, cu dreptul de liberă dispozițiune, să-i fie ca „ad latus“ întru ajutor.

În virtutea planului de resbel aveau a se concentra 54,000 combatanți la Futak lângă Panciova, corpul bănațan, sub comanda contelui Neipperg, la Arad, iar în fruntea corpului transilvănean rămâne și mai departe principele Lobkovitz.

Masacrarea Românilor²⁾.

Atacurile curajoase ale Românilor asupra maroderilor și asupra trupelor, cari cutreierau Banatul fără cap și fără țință, a contribuit în mare parte la desastrul și înfrângerea Austrieilor, fiind în de obște cunoscut: că în timpuri de resboaiе inimicii din lăuntru sunt mai primejdioși, decât cei din afară. S'a arătat, că Români s'au luptat d'alături cu Turcii în contra imperialilor, ba ce e mai mult, Nemților le-a fost cunoscut, că Români s'au fost înrolat chiar sub stindardele dușmanilor³⁾. Deci Nemții aveau destule motive, să fie nemulțămîți cu ținuta Românilor. Goana înverșunată pornită din douе părți asupra-le, arată că n'aveau de scop numai nimicirea satelor, ci chiar stirpirea neamului românesc.

La ordin mai înalt plecară în 14 Ianuarie 1739 din Timișoara sub conducerea colonelului locotenent Nisemeuschel 1600 infanteriști, 1200 cavaleriști și 70 voluntari miliție rasciană spre Caransebeș, ca aici să se împreune cu generalul *Lentulus*, care concentrase la Gradiște 1000 cavaleriști germâni și 300 călăreți miliție națională ardelenescă. Scopul acestor expedițiuni era pedepsirea esemplară a Românilor rebeli, nimicirea proviantului și a tuturor mijloacelor de alimentare, ca să le înădușască pofta de a se dușmăni cu oastea împărătească. Timpul a fost

¹⁾ Din manuscrisul lui C. Schwab: „Geschichte des Romanen Banater Grenz-Regiment Nr. 13“.

²⁾ După „diuarul amintit“ decopiat în arhivul ministrului de războiu.

³⁾ Intr'o relațiune din Orșova la pag. 71 a diuarului se ȳice: Vor 25 Tagen sind von Orsova 10 Türken, genannt Ciohordar, nach Iasenova abgegangen und von denen dort umliegenden Dörfern 2,100 Walachen Malkontents angeworben, welche nach Orsova gebracht und der dasige Comandant hat sie in die Compagnien eingetheilt und ihnen Hauptleute und auch andere Officiere vorgelegt, und dann er gedachten Malkontents jedweden einen albanesen Rappen gegeben... wie auch denjenigen, welche kein Gewehr gehabt, mit solchen versehen.

bine ales; roatele de Români erau împrăștiate, voinicii aruncaseră armele la o parte, căci nimenea nu s'a gândit, în timp de iarnă, la continuarea ostilităților.

Din motiv, că locuitorii din comunele *Marga* și *Mêrul* au tras cu foc asupra patrulelor împărătești, comunele acestea au fost la 16 Ianuarie de cătră seară scăldate în sânge. 50 țărani sunt aici uciși, iar satele dimpreună cu mijloacele de subsistență sunt prefăcute în cenușe (bis 50 Bauern niedergemacht, die Orter nebst Subsistenz in die Asche gelegt).

În 17 înaintează Lentulus până la Ohaba-bistra pârjolind satele Crâcima, Mal, Cireșa, Bistra și Ohaba și omorînd locuitorii după exemplul de mai nainté. D'aci plecară mâne-ți (18 Ianuarie) călare 200 Germani și tot atâta miliție transilvăneană spre Caransebeș, unde, „lotrii și tâlharii“ creșându-se în siguranță, se adunaseră în mare număr la târgul de săptămână. Ostășimea imperială, întimpinând aici resistință, ucise până la 300 de „scelerați“, 2 ianiceri și puse mâna pe o turmă de oi, care avea să fie trimisă Turcilor.

Cronica lui Stoica ne descrie măcelul dela Caransebeș în următorul chip: „Urita faptă a Românilor, seimeni turcești, dela Logoj până la Slatina, Cărășoveni, Pogoniceni cu Teregovenii, ce au ajutat Turcilor în anul 1738 să astupe drumul cheii Teregovii, ca oastea împărătească în Mehadia s'o închidă și alți lotri Curuți d'alui Rákoczy, ce erau pe apa Bistra, în Chizăteu și în alte sate, jucau-cântau: Ține Doamne tot așa, nici cu Turcu, nici cu Neamțu,¹⁾ — care așa s'a resplătit: în Noemvrie 1738,²⁾ Joia în Caransebeș și de târg, pe poruncă regimentele de raiteri husari plecând, pre ameați Caransebeșul cu târgul seu de toate părțile făr' de veste lovind oameni, femei, copii, fete, preoți, negustori, în biserica românească și nemțască, ce la Franciscani scăpase, cu ei împreună ascuțitului sabiei și a puștelor jertfă s'au dat, biserici și case focul le-au mistuit, d'aci regimentele au apucat cătră Carașov, așa au lucrat și încoaci până în Slatina au tăiat și au ars, să se pomenească.³⁾

Din Caransebeș a trimis Lentulus ostășimea prin comunele vecine, ca să recuireze furajă și de cele trebuincioase pentru armată. Esecuțiunile nu s'au efeptuit fără vărsare de sânge. Așa d. e. militarii trimiși la *Bănia*⁴⁾ numai după o luptă grea au fost în stare să-și îndeplinească misiunea.

¹⁾ Se vede că cetele de Români se băteau, când cu Turcii, când cu Nemții.

²⁾ Stoica a cules multe din datele referitoare la acest războiu din gura bătrânilor. E cunoscut, că poporul nu leagă evenimentele de ani, ci de alte împrejurări accidentale; în cazul de față anul și luna sunt greșite, dar târgul de săptămână dintr'o Joie, consună cu comunicatele diuarului.

³⁾ După arătarea „diuariului“ a fost, la sosirea regimentelor timișorene, esecuțiunea asupra Caransebeșului deja îndeplinită.

⁴⁾ În jurul Caransebeșului nu există nici un sat cu numele *Bănia*, dar cunoaștem o comună cu acelaș nume în valea Almăjului; ceea-ce a dus pe Pesty Frigyes în eroare și l-a făcut să creadă (A szörényi Bánság v. I. p. 150), că recușiunile militare s'au estins și

În 22-lea se împreună la Caransebeș ostășimea din Timișoara cu cea ardelenescă. Un detașement de miliție e de nou trimis asupra Băniei, care de astădată, ucidând la 20 de „lotri“, respinse „rebelii“ din întăriturile lor. Și coloanele timișane distruseră prin sabie și prin foc cuiburile resvrătitorilor și uciseră pe cei-ce li s'au opus în a lor cale. Au fost uciși prin sate și prin păduri 215 țărani, mai mulți au fost prinși și escortați la Timișoara.

„Rebelii și lotrii“, adunându-se într'aceea în cete mărunte, stricară podurile, săpară șanturi și se încungiurară cu întărituri, din cari numai după lupte sângeroase au fost alungați. Așa s'a întâmplat la Slatina (23 Ianuarie), unde Românii din culmea dealurilor diceau ostașilor: „să se care din țara lor, că dinșii nu se vor supune“. 400 de călăreți germani, 6—700 de infanteriști și cavaleriști rasciani se luptară aici în contra rebelilor, pe cari numai după multă vătărare de sânge îi alungară din poziția, în care s'au fost întărit. Între morți s'a aflat și primarul satului. După terminarea luptei cădură soldații asupra satului și-l nimiciră dimpreună cu mijloacele de subsistență. În asemenea chip s'a purces cu satele *Goleș*, *Petroșnița*, *Bolvașnița* și *Borlova*, pentru-că toate erau cuiburi notorice de lotri. În toate satele acestea s'au aflat cantități enorme de furajă, dar toate, câte s'au aflat, au fost prefăcute în cenușe.

Din Caransebeș a plecat Nisemeuschel cu 1500 ostași preste *Tic-fani* la *Vêrșeș* și *Moldova*, având îndrumarea să porceadă față de locuitori cu asemenea rigoare și numai atunci să deie pardon, când locuitorii se predau fără rezistență și dau chizeșie. La tot cazul însă mijloacele de subsistență sunt a se nimici.

Trupele ardelenesti și Lentulus luară calea către Tincova, iar cele bănățene spre Gavojdia. În 26-lea cădu *Syocz* adevă *Jdioara*, care comună era considerată ca cuibul principal al „tâlharilor“, după ce călăii își potoliră setea în sângele locuitorilor și pârjolară satul, plecară cu asemenea execuțiuni asupra *Criciovei*. D'aici se puseră trupele în mișcare către valea Begeiului, o parte ocupă *Costeiu*, cealaltă satele Boldur și Ohaba.

Cruđimi neauđite s'au comis în *Luncă*¹⁾ pentru-că aici se țineau „tâlharii cei mai vestiți“ și pentru-că, numai prin încordarea tuturor

asupra Almăjului. Dela Caransebeș la Bănia Almăjului sunt circa 86 km. Detașenintele miliției naționale n'aveau lipsă să facă excursiuni de furajare în locuri atât de îndepărtate, mai cu seamă, când satele dinprejurul Caransebeșului le oferiau prospecte spre asemenea scopuri, și când Turcii din Media ușor puteau să le taie comunicațiunea cu ai lor. În otarul Bolvașniței, comună situată în cercul pretorial al Caransebeșului, există un ținut cu numele „Băni“. Ruinele zidurilor, gropile, mușunoaiele și tradiția locuitorilor, care vorbește de existența unui sat dispărut, atestază că aici sau la *Cârpa* avem să căutăm comuna Bănia, unde a fost acel cuib de voinici, pe care călăii lui Lentulus numai după lupte repetite au fost în stare să-i strivească.

¹⁾ Fiind în „đinariu“ cea mai mare parte a numelor comunelor schimonosită. am fost la început de credință, că e vorba de *Luncani*, o comună dela marginea resăriteană a Cărașului, înfundată într'o vale încungiurată de codri. Din cele espuse însă căștigasem

forțelor disponibile au fost în stare să cuprindă acest ținut. După delăturarea baricadelor de copaci, cu cari se încungiuaseră „rebelii și lotrii“, plecară din Logoj în 28 Ianuarie trei colone spre Luncă. Prima a condus-o locotenent-colonelul Madocza către moara românească din *Budinți*¹⁾, a doua a plecat spre Ohaba (Ohaba Jabăr), iar a treia a condus-o maiorul husarilor Károlyi pe drumul ce duce d'asupra morei împărătești. Deși „tâlharii și rebelii“ au fost dispărut la apropierea coloanelor, totuși, fiind-că afară de niște obiecte de ale Nemților, ostășimea n'a aflat pradă, s'au pustiit satele și au fost uciși prin păduri la 200 bărbați și femei. O parte a provisiunilor au fost nimicite în ziua aceea și în cea următoare, iar cealaltă s'a folosit pentru alimentarea ostășimei. Cu ocaziunea execuțiunii din 29-lea s'au aflat la moara împărătească corespondința referitoare la această revoaltă, și între alte multe victime a cădut jertfă și preotul din Topolovët, constatându-se, că a fost partisan al „architâlharului Nicolcea“. Regretăm, că nu cunoaştem mai deaproape referințele numelui Nicolcea, care, ca și Bumăcilă din Teregova, a avut la tot casul oareş-care rol de conducător în revoalta Românilor bănăţeni.

În aceeaş zi au fost cuprins satul *Desch*, un cuib notoric de lotromani, pururea duşmănoşi și renitenți față de Nemți; 60 de locuitori sunt aici uciși și satul a fost prefăcut în cenuşă. Tot astfel s'a întâmplat la *Balinți*.

În 30-lea trimise Lentulus miliția ardelenescă către Făget, că să se pedepsească mai multe sate după exemplul staverit la Desch. Cu ocaziunea aceasta au fost scăldate în sânge comunele: *Hanzești*, *Drinova* și *Uzești*. Satul din urmă a fost pedepsit atât de cumplit, încât d'atunci Uzeștii dispar de pe suprafața pământului.

Se raportează în fine, că expedițiunea trimisă către Moldova, luând steag dela „rebeli“, a purces cu aceeaş asprime. Victime nenumerate și sate arse arătau calea bătută de călăii lui Nisemeuschel. Mâna sa brutală o simțiră acum chiar și locuitorii Almăjului.

convingerea, că Nemții, de frica vr'unei catastrofe evitând cu precauțiune strimtorile, s'au restrins în esecuțiunea lor numai asupra acelor comune, cari sunt situate dealungul drumurilor frecventate, adevă rădicând la' înțeles: „unde ci se simțau la largul lor“! După Pesty (Kraszó vármegye története, v. II part. I. p. 412) e a se înțelege sub „*Lunca Logojului*“ teritoriul pe care zac comunele: Silha, Coșteiu, Belinț, Boldur, Jabăr, Sërbova, Sinersig, Racovița, Căpët, Hitiaş și Draşşina; iar sub „*Lunca Lipovei*“ teritoriul comunelor Receaş, Bazoş, Bucovët, Topolovët, Ictar, Şuşanovët, Balinț, Fadimac, Nevrincea, Gruiu, Babsa și Têrgovişte.

Arătându-se în „diariu“, că expedițiunea a pornit din Logoj, teatrul cruşimilor nu poate fi altul decât „Lunca Logojului“.

¹⁾ *Budinăți* (Bwdinach se scrie în chrisoave), sat situat în districtul Logojului, l-a donat regele Ioan Zápolya (1535) nobilului Ioan Peica din Caransebeş. *Budinăți*, verosimil *Budinții*, din chestiune au dispărut.

Paginile crunte ale „diuariului“ se încheie la 14 Februarie, cu nimicirea totală a unui detașement, trimis de Lentulus asupra Vêrșetului. 1000 de „rebeli“ atacară aproape de Vêrșeț ostășimea împărătească și tăindu-i retragerea, husarii au scăpat până la 10, iar voluntarii au perit cu toții; numai un singur corporal și 10 feciori s'au întors teafări.

Din notițele acestui „diariu“ se constată, că revolta Românilor era estinsă asupra Căraș-Severinului de astăzi, ba și asupra unor porțiuni considerabile ale Comitatului Timiș. Se poate dice, că chiar porțile capitalei Banatului au fost zgduite de țipetele de resbunare ale unui popor nemulțămît. Revoalta fu înecată în sânge. Cavaleria împărătească, aruncându-se în mod mișelesc asupra Românilor, bătă într'o lună de zile drumurile dela Poarta de fer ardelenescă până la Dunăre și dela Timișoara până la Slatina, prefăcū în cenușă o mare parte a satelor, ucise fruntașii și pe cei mai voinici ai satelor, lăsând în timp de iarnă bătrâni neputincioși, mame, soții și prunci minoreni fără căpătâiu, pradă foamei și gerului cumplit. Se pare, că s'a lucrat sistematic la stîrpirea neamului românesc, care întru legitima sa apărare ridicase arma în contra asupritorilor.

Suferințele și necazurile Românilor ni-le arată chinezii satelor adunați în Cornia pentru conscrierea populațiunei (1741). „Domnii din Timișoara între altele au ȃis Knejilor, de ce voi sântului steag cu cruce n'ați fost credincioși, iară steagului fără cruce v'ați închinat? Knejii au răspuns: *steagurile cu sânta cruce trei ani toate bucatele și verdețurile câmpului nostru ni le-au mâncat, și grea foamete am răbdat, în păduri coajă de cer am mâncat, iară viind steag fără cruce, adunând satele le-au împărțit bucate și seimeni cu simbrie, care au voit s'au pus* — ceea-ce se talmăcește: Nemții, ca prietini, au răpit avutul Românilor, iar păgânul i-a alinat suferințele și nu l-a lăsat să leșine de foame.

Decursul resboiului și lupta dela Groczka, în 22 Iulie.

Wallis își concentrase puterile sale la Futak; auȃind că marele vezir Hadji Massade Mohamed pașa e deja în Nissa și că are de cuget cu 100.000 Turci să atace Belgradul, dete ordin lui Neipperg să-i vină într'ajutor. Trecând la Semlin peste Sava ocupă circumvalațiunile din jurul Belgradului și abia după 10 zile își puse tabera în mișcare. Într'aceea avantgarda marelui vezir ajunse la Groczka. În 22 Iulie se încinse aci o luptă sângeroasă, care a durat 12 ore. Austriecii suferind perderi enorme¹⁾ au trebuit să retireze în ȃiua următoare cătră Belgrad. Retragerea trupelor peste Dunăre, întêmplată la 26-lea a determinat soarta resboiului și a capitalei sêrbești. Nici chiar învingerea dela Panciova (30 Iulie) asupra unui corp de armată turcesc n'a schimbat întru nimic situațiunea fatală. În 1 Septemvrie scrise plenipotențiatul Austriei contele

¹⁾ Au perit 10 generali, 346 oficeri și 5500 ostași.

Neipperg: „pacea s'a încheiat și s'a subscris, prin urmare dușmăniile înceată și tragerea cu foc se oprește.“

Deși acțiunile hotărîtoare nu s'au petrecut în Banat, totuși câmpiile sale și de astădată au fost călcate de inimici. Deja la începutul lui Iunie se iviră la Caransebeș 5000 Turci, cari în 16-lea se retraseră spre Domașnea, unde sosi multă cavalerie și alte ajutoare. Considerând că la Media se aflau 5—6000 Turci înarmați, forțele seraskierului, concentrate între Teregova și Media, ajungeau la 20,000 combatanți.¹⁾ Pentru alimentarea regulată a oștirilor făcuseră 7000 cuptoare de pâne și steagurile de călăreți, care învasionaseră până la Sacoș, n'au comis escese și plăteau în bani cele de lipsă pentru alimentare.

O alta ceată de mai multe mii de Turci înaintă până la Belinț și indemnând locuitorii satelor din jurul Timișoarei a se supune sultanului și să-i plătească tribut, încă s'au purtat cinstit și s'au alimentat cu pâne trimisă dela Orșova. În epistoalele trimise Chinezilor diceau apriat: că resboiul îl poartă în contra Germânilor, iar nici decum în a locuitorilor.

Ostășimea împărătească nu îndrăzni să iase din Timișoara; numai 2 companii de grenadiri fortificându-se la poarta de fer aveau să se opună unei eventuale invasiuni în Transilvania.

Atăta e tot ce s'a petrecut în Bănat în decursul anului 1739.

Reasumare. În istoria universală n'aflăm esemple, cari s'ar pute asemâna cu decursul acestui răsboiu. Trei armate puternice au fost în 3 ani consumate. Întăia fú nimicită fără ca să se fie ciocnit serios cu inimicul, a doua deveni impotentă pe lângă toate, că a reportat mai multe victorii strălucite asupra dușmanilor; iar a treia deveni incapabilă după o singură luptă nedecisă, ba chiar după ce odată învinse asupra contrarului.²⁾ Mai adaug că subcomandanții ostășimei austriece au fost mai destoinici în esecutarea Românilor, decât în arta resboiului și înfruntarea inamicilor creștinătății.

Pacea dela Belgrad.

Fără păreche și adânc umilitoare se poate numi pacea dela Belgrad, încheiată la 1 Septembrie 1739, în urma căreia Austria perdú Oltenia, Serbia și cetatea Ada-Kaleh cu fortul Elisaveta. Banatul remase și mai departe în posesiunea împăratului. S'a stipulat mai departe, ca fortificațiunile din Media și cetățile d'alungul Dunării și Savei să se spargă și să nu se zidească nici odată, iar într'un punct special se lasă Turcilor mână liberă, să cuprindă Orșova veche și comunele Bărza, Topleț, Coramnic, Tufări, Jupalnic și Băile Herculane, dacă în timp de un an vor pute să abată cursul riului Cerna așa, ca apele sale să se scurgă

¹⁾ Pesty: A szörényi Bánság. v. I. p. 152.

²⁾ Mittheilungen aus dem k. k. Kriegs-Archiv.

pela Dălboca¹⁾ în Dunăre.²⁾ Ingineri francezi îndeplinesc această operă. Preste boalte, curcubee, apaducte înalte și prin dealuri tăiate s'a săpat canalul într-o lungime de 3 miluri. Ziua, în care apele Cernei se vărsară la Dălboca în Dunăre, s'a sărbătorit la Țărigrad cu rugăciuni și cu salve de tunuri.³⁾ Dar bucuria Turcilor n'au durată lungă, căci undele turbate ale Cernei resfățate sparseră iegazurile și își căutară vechia lor matcă.

Ruinele acestui canal se văd pe alocurea chiar și astăzi; ele ne prezintă o priveliște imposantă lângă podul Toplețului la „piatra lui Iorgovan“, care își reoglindă fața-i încrețită în undele zimbitoare ale Cernei în veci murmurătoare:

„apa trece, petrele rămân“.

Caransebeș, în luna lui August 1900.

ÂNCĂ ODATĂ LA „PETIȚIA CU PRICINA“ A LUI AVRAM IANCU.

După analogia axiomei juridice „actori incumbit proba“ n'ași fi dator, ca eu să dovedesc că, subscrierea numelui lui Avram Iancu e falsă, ci datori ar fi fost cei ce în „Familia“ Nr. 35 a. c. de repetite-ori au afirmat că, subscrierea e autentică, să-și dovedească afirmarea, după-ce eu, basat pe mărturisirea unui martor clasic, ce o am în scris și pe alte motive înșirate, am contestat autenticitatea subscrierei; considerând însă că, tinerul domn Alexandru Ciura, care, ca un zelos fiu al acelor munți a purces cu bună credință, dar mai ales că sunt 4 luni d'atunci, și iată că afară de mine nici de astă-dată nime n'a sărit întru apărarea lui Iancu; ca să pun capet acestui incident neplăcut, și ca să se facă lumină deplină, voi înșira dovedile, cari ne vor convinge că, subscrierea din „petiția cu pricina“ nu e făcută de mâna lui Iancu.

Mai întâiu am trimis subscrierea „fac-simile“ din „Familia“ Nr. 47 domnului W. Krafft, care a fost un lung șir de ani expert jurat, pe lângă Tribunalul din Sibiiu, cu rugarea ca s'o asemenea cu subscrierea autentică a lui Avram Iancu din suplica dînsului adresată M. S. Împăratului în 24 Martie 1867. Suplică ce se păstrează la Asociațiune.

Iată răspunsul domnului W. Krafft:

Hermannstadt, 8 December 1900.

„Wohlgeboren Herrn Gerichtsrath *Sinuliu* hier.

Die mir vorgelegten Namenszüge des Avram Iancu

1. Facsimile abgedruckt in „Familia“ Nr. 47 ex 1900.

¹⁾ Dălboca e numele unei văi, situate între Orșova și Joselnița.

²⁾ Grisellini: o. c. p. 174.

³⁾ Din manuscriptul lui Schwab.

2. *Gesuch des Avram Iancu vom 24 März 1867 sind so verschieden von einander, dass das Facsimile als falsch erklärt werden muss, wenn die Unterschrift auf dem Gesuch als echt angenommen wird.*

W. Kraft Buchdrucker

und gewesener Sachverständiger beim k. Gerichtshof
für Vergleichung von Schriften“.

M'am adresat cătră fostul Tribun Mihail Andreica în Câmpeni, un cunoscut din copilărie al lui Avram Iancu. Dînsul 'mi răspunde în 9 l. c. între altele:

„Subscrierea publicată în „Familia“ nu e a lui Avram Iancu, deși e binișor imitată. Eu cunosc bine subscrierea lui Avram Iancu; am asemănat subscrierea din „Familia“ cu aceea de pe decretul ce-l am dela Avram Iancu. Cu liniște sufletească declar subscrierea din „Familia“ de falsă“.

Am asemănat împreună cu dl Silvestru Moldovan toate subscrierile lui Avram Iancu, aflătoare la Asociațiune. Iată rezultatul:

„Subscrisul, împreună cu domnul Iosif Sterca Șuluțu, am examinat și asemănat subscrierea lui Avram Iancu (fac-simile) din „Familia“ Nr. 47 a. c. cu cinci (5) subscrieri ale dînsului, cari se găsesc pe cuietanțiile lucrătorilor ocupați cu facerea tunurilor de lemn etc. din a. 1848 și 1849; apoi cu o scrisoare a lui Avram Iancu, adresată în limba germană, unui general austriac, în 24 Aprilie 1849 și constat că „fac-simile“ nu este identic cu nici una din aceste subscrieri.

Observ că: în toate aceste subscrieri litera „c“ e scrisă cu circumflex „ö“ ceea-ce în „fac-simile“ lipsesce; apoi manu-propria, ce este foarte caracteristic la ori și cine, la toate subscrierile este una și aceeași, dar absolut deosebită și străină de manu-propria din „fac-simile“.

Pe basa celor espuse, eu, care am depus spre păstrare la Asociațiune acele documente; ca unul care cunosc bine subscrierea lui Avram Iancu, declar subscrierea reprodusă prin „fac-simile“ de o imitațiune, prin urmare de un falsificat.

Sibiiu, în 16 Decembre 1900.

Silvestru Moldovan“.

Din parte-mi mai adaug că, la asemănarea unei subscrieri fire-ar aceea ori-cât de reușită, trebuie să fi foarte precaut. Am avut un cas în praeca mea judecătorească, unde imitația a fost atât de perfectă, încât însuși respectivul, a cărui subscriere s'a imitat, n'a fost în stare să dozebească cea adevărată de cea falsă. A scăpat de urmări numai atunci după-ce a dovedit prin alibi, imposibilitatea fizică, anume că: în timpul subscrierii a absentat nu numai din localitate, dar a absentat chiar din țeară.

Un alt cas s'a petrecut aici în Sibiiu, când un tată a fost condamnat la solvirea unei sume, pe basa unui cambiu falsificat de fiul seu. Mai târziu păcătosul a recunoscut că dînsul a falsificat subscrierea; judecătorul însă n'a

vrut să-i creadă; atunci falsificătorul în prezența judeului i-a imitat subscrierea atât de perfect, încât însuși judele n'a fost în stare să deosebească care e subscrierea cea falsă.

D. U. S.

Soluția.

Cred că dovedile produse, cari se vor păstra la Asociațiune, sunt de ajuns, pentru de a împedeca ori ce abus din partea oamenilor fanatici, asupra cărora numele lui Avram Iancu face impresiunea, ce o produce culoarea roșie asupra bivoulului.

Dar abstrăgând dela aceasta, motivele psihologice înaintea unui om, care aprofundează și face studiu din viața aceluia, despre care are să-și dea verdictul, cumpănesc mai mult ca ori-ce alte dovezi.

Ne spune Baritiu în „Transilvania“ Nr. 21 și 22 din a. 1872 că Iancu după ce a fost escortat din Alba-Iulia la Sibiiu, într'una din zile, însoțit de Ilie Macelar, unde era internat, la provocarea guvernului s'a prezentat în biroul baronului Haidte, colonel și cap al cancelariei presidiale. Când Haidte i-a propus lui Iancu ca să primească o funcțiune, bine salarisată, în Viena ori în Sibiiu, Iancu s'a tulburat și într'atâta s'a alterat, încât la moment a început a aiura. *Primele semne de alterarea minții.*

La auzul acelei propuneri, sigur, că înaintea ochilor sufletesci ai lui Iancu s'au înfătoșat cei patru-zeci de mii Români căduți jertfă furiei aceluia războiu înfricoșat, apoi cele 300 sate prefăcute în cenușe.

Va fi văduț pe amicii și colegii dînsului, pe avocatul Butean spânzurat pe furcile din Jozași, iar pe avocatul Dobra supus torturilor în scoala reformată din Abrud.

Își va fi reamintit proclamația baronului Puchner, care a fost plămădită tocmă în acea odaie, în care se afla el. Proclamație prin care Românii au fost provocați la arme, promițându-li-se în numele Împăratului Ferdinand al V-lea libertate și egalitate națională.

Își va fi adus aminte de episodul descris de mine în „Memoriul meu, O lacrimă ferbinte“ la pag. 66.

Îi va fi trecut pe dinaintea ochilor sei sufletesci scena când a fost alungat din Viena; când a fost aruncat cu gendarmii la stradă ca un strengar. Îl vor fi usturat încă palmile primate peste obraz în temnița din Alba-Iulia. Cu un cuvânt i se va fi înfătoșat scârboasa ingraturdine a „Nemților“ în toată oroarea sa. Și că numai o ușă îl desparte de guvernatorul principele Schwarzenberg, care îl numia „Canalie“.

În timpul când Iancu era Prefect, mai de multe-ori fu primit de comandantele general baron Puchner, reprezentantele Marelui Principe al Ardealului, cu distincțiune și onoare, tocmai în acea odaie în care se afla acuma față cu colonelul baronul Haidte.

Își va fi adus aminte bietul Iancu de ceea-ce ne-o spune și generalul de honvezi graful Richard Gelich în opul seu „Magyarország füg-

getlenségi harcza“ că, în timpul când „Moții“ luptau, precum i-am văzut eu însumi, flămânzi, desculți, numai cu pucsi de iepuri, cu lănci și cu tunuri de lemn, dar învingători, în același timp armata austriacă și cea muscălească au fost alungate peste granița țării. Și că comandatele general baronul Puchner, în graba cu care a părăsit Sibiiul în 11 Martie 1849, și-a uitat toate decorațiunile în puilul mesei: ordul Maria Teresia, crucea împăratului Leopold, coroana de fer clasa I. etc.; iar generalul de honvezi Bem, *om galant precum era*, le-a trimis după Puchner la București, cu o comitivă, spunându-i că: „Escelenția Sa și-a uitat ordurile în Sibiiu“.

Scurt: în acele momente de o supremă tortură sufletească, Iancu își va fi revocat în memorie totul, ce dînsul mai târziu a eternizat în doina sa:

„Frunză lată de pe baltă, fostu mi-a și bine odată, dar s'antors frunza pe tîu, și-am ajuns la atîta rîu“.

Dar cine afară de Dumnezeu ar fi în stare să ne spună: ce s'a petrecut în acele momente în sufletul lui Iancu, sbuciumat de atîtea vijelii teribile; vijelii, cari de mult se grămădeau, pînă ce de astădată au erupt. Și dacă ar și fi cine-va care să pătrundă în sufletul rănit al lui Iancu: Unde e condeiuul lui Dante, ca să-i infunde în infern, sau al lui Schiller ca să sgudue pilastrii firmamentului, să le cutropească mormîntul acelor, cari au fost cauza nefericirii lui Iancu.

În astfel de stare sufletească se afla Iancu, când baronul Haidte l-a agrăit:

— V'am chemat, ca să Vê întreb: ce poftesci pentru persoana domniei tale?

— Pentru persoana mea!? pentru persoana mea n'am poftit și nu poftesc nimic, response Iancu spăriat, ca trezit dintr'un vis urît.

— Poți să-ți alegi o funcțiune bine salarisată, în Viena sau în Sibiiu.

— Am luptat pentru patrie, națiune și Tron, nu primesc nimic, response Iancu iritat.

— Veți fi avînd și datorii făcute de când sunteți în Sibiiu?

— Vre-o sută florini, response Iancu.

— Vor fi și trei sute, adause Măcelar.

Atunci Haidte a scos cinci sute florini și i-a întins lui Iancu. Dar Iancu uitându-se la bani cu un dispreț ce nu se poate descrie, a refusat.

Sërmanul Iancu: singur prepusul, că dînsul ar fi în stare, pentru favoruri personale, a-și trada trecutul seu și aspirațiunile unui popor, a fost de ajuns ca să-i dea lovitura din urmă. La moment i s'a întunecat mintea și a început a aiura. Primul cas când s'au arătat semne de tulburarea minții sale.

„Nu cer nimic pentru mine; dar pentru „Națiune“ faceți în Vidra de sus o academie de drepturi și o baie de abor“, țise el aiurând.

În ziua următoare l-a găsit Măcelar pe Iancu plîngînd; plîngea atît de teribil încât îi curgeau lacrămile pe perină ca ploaia.

Întreb eu acum la rîndul meu: Este cu putință, ca Iancu întors acasă în munți și restaurat binișor, pe un timp oare-care, la vre-o câte-va

luni după cele petrecute în Sibiu, să se subscrie într'o „petiție scandalosă“ adresată unui „Nemțșor“ Bezirks-Vorsteher: „Client și slugă umilit“.

Nu! Nu! De o mie de ori nu!

Dar adevărat când ar fi, ceea ce nu este, că subscrierea de pe „petiție“ e făcută de mâna lui Iancu, atunci ar fi pățit și el, ceea ce au pățit chiar bărbați de stat, anume că, între mai multe acte predate spre subscriere s'a furișat și „petiția“ cu „pricina“, astfel a scris-o fără a observa conținutul. Și dacă nu mă înșel, astfel va fi pățit și dl Vulcan când a publicat „petiția“ fără nici o observare; mai ales când tot în același numer recomandă damelor cetirea „Imitațiunilor lui Iuon dela Buceci“, *ca o lectură plăcută*.

Scuza că Iancu în acel timp a fost smintit de minte, puțin ne-ar ajuta, deoarece-ce e știut că dînsul avuse multe intervale lucide. Ei bine, poftește și dovedește acum, că în momentul când a scris „petiția“ n'a fost în toată firea.

Nu este iertat ca să rămână nici umbră de suspiciune pe numele lui Iancu, cu atât mai puțin material de dovadă.

Că mie nu mi-ar fi succes să-i reabilitez bunul nume al lui Iancu înaintea tuturor Maghiarilor — precum țice „Familia“ — de oare-ce tot se mai găsesc Maghiari, cari-l batjocoresc, va fi adevărat, dar scopul meu n'a fost, nici am crezut a fi posibil, ca să înfund gura tuturor astorfel de oameni. Nu i-a succes cardinalului Hajnald pe lângă toată puterea și mijloacele de care dispunea, ca să stîrpească din poporul maghiar uritul obiceiului d'a înjura și blăstăma pe Dumnezeu, pe toată țica-mica.

Ceea ce eu am urmărit, am realizat.

Bărbați, cari se ocupă cu știința, cu istoria, îl aseamănă pe Iancu cu cei mai celebri tineri maghiari; ba unii chiar cu provocare la scrierile mele spun, că Iancu a fost un idealist, asemenea lui Vasvári și Petöfi.

Cred că cu atâta putem fi mulțumiți.

Nu me îndoiesc, că și peste una sută de ani se vor găsi maghiari fanatici, cari îl vor batjocori pe Iancu, dar astor fel de oameni decumva cu secolul ce apune, se va stînge și idealul din lume, și nu va mai fi cine să le răspundă, le va răspunde proverbul maghiar: „Szamár bögés nem halszik menyországba“ (sberatul măgarului nu se aude în raiu).

Terminând țic: cu aceasta deslușire ca adaus la scrierile mele anterioare, m'am achitat nu numai față cu memoria lui Avram Iancu, de care me leagă suvenirile tinerețelor, dară m'am achitat și față cu memoria fratelui meu Dionisie și a tatălui meu, cari au avut un rol foarte important întru apărarea acelor munți clasici, de cari me leagă o tradițiune familiară de mai mulți secol; m'am achitat însă, mai presus de toate, față cu adevărul istoric.

Sibiu în 20 Decembre 1900.

Iosif Sterca Șuluțu.

O RESCOALĂ ÎN RĂȘINARI LA MIJLOCUL SECL. XVIII.

Comunicări din protocoale manuscrise ale magistratului Sibiului, de Nicolau Togan.

Fruntașa comună românească Reșinari din vecinătatea Sibiului a trebuit să poarte în secl. XVIII o luptă îndelungată pentru independența sa teritorială și autonomia sa comunală. Pe la 1735 aceasta comună ajunsese să fie aservită cu totul de puternica cetate a Sibiului și soarta locuitorilor ei să devină insuportabilă. Nu mai puțin de 17,529 fl. făceau dările, decimele și taxele diferite către stat și națiunea săsească, ce apăsau pe locuitorii acestei vechi comune românesci, afară de diferitele prestațiuni către cetatea Sibiului, către consulul provincial și alții și pe lângă acestea comuna fu lipsită și de dreptul de judicatură. Intervenise și episcopul Ioan Inocențiu Klein în favorul Reșinărenilor la împăratul Carol VI și la Cancelaria aulică, dar fără rezultat*), căci acestei stări apăsătoare îi puse sfârșit după un proces îndelungat abia umanul împărat Iosif II prin preainaltul rescript din 6 Novembre 1786, în virtutea căruia com. Reșinari fu scoasă de sub domnia Sibiienilor și declarată *comună liberă regească*. Prin acel rescript cetatea Sibiului fû totodată îndatorată, ca nu numai din pășune, din munți și din păduri să asemneze Reșinărenilor atât, cât îi va fi ei de prisos, și să deosebească prin semne și movile de teritoriul Sibiului, dar și foloasele, cari le-a tras comunitatea aceasta dela 1735 sub titlul de prestațiuni, să fie datoare a le refunda comunei Reșinari cu toate interesele cuvenite.**)

Rescoala din Reșinari dela 1750, care ne presintă mai multe momente vrednice de atențiune, este și ea o urmare a stărilor apăsătoare de atunci. Iată ce ni-au păstrat protocoalele magistratului Sibiului în astă privință:

În ședința magistratului din 16 Novembre 1750 senatorul Wagner raportează, că conform însărcinării primite s'a prezentat în Reșinari, ca să iee lista celor patru candidați la deregetoria de primar (die vier Candidatos zum Reschinarer Judje-Amt von dem Dorfe einnehmen), dar abia s'a adunat a patra parte a locuitorilor și aceștia fitorului primar n'au voit să-i încuviințeze drept cheltueli comunale mai mult de 100 fl. ung. (welche dann vorseerste dem zukünftigen Judje zur Dorf-Költuale nicht mehr als H. fl. 100 vorwilligen wollen); iar când a voit apoi să facă candidarea și să scrie din fiecare pătrar al satului câte o persoană potrivită pentru deregătoria de primar, oamenii prezenți între mari sbierături au declarat, că ei absolute nu candidează, ci își vor pune ei singuri un primar. Între astfel de împrejurări, cu toate persuasiunile, neputând isprăvi nimic, oamenii l-au părăsit, s'au dus la biserică și în prezența unor preoți de acolo, afară de protopopul (jedoch mit Aus-

*) Cf. Dr. Aug. Bunea, episcopul Ioan Inocențiu Klein. Blaș, 1900, pag. 421.

**) Vezi mica broșură: *Libera comună regească Reșinari, de Petru Brote. Sibiin, 1878.*

nahme des Proto-Poppen), au ales primar pe sub-judele de până atunci Radul Murar, iar pe un anumit Mány Majranul l-au ales sub-jude și pe lângă aceștia 4 pargari (Porgár). Cu aceea ocașiune oamenii au declarat prin cuvinte exprese (*expressis verbis*), că satul lor zace pe teritoriul lor propriu, prin urmare și ei, ca și alte sate, s. ex. Vestemul etc. sunt îndreptățiți la aceea, cu toate că au refuzat cu totul să depună așa numiții bani de margine și taxele pentru munți (*das sogenannte Marschine-Geld und Gebürge-Taxen*) și au denegat consulului dreptul de crișmărit (*Wein-Schank*), căci butea de vin trimisă acolo de consulul, au lăsat-o să stea pe stradă timp de 24 ceasuri, fără de a face cineva dispoziții pentru trecerea vinului.

Discutându-se și judecându-se cu maturitate aceasta întâmplare cu totul neașteptată, se conchiamă stante pede comitetul comunității la casa sfatului, care prezentându-se acolo în curând, i se comunică pe larg întreaga întâmplare, se ține sfat și judecată și pe urmă se aduce hotărîrea, ca prin 2 polițai (*Stadt-Reüter*) să se citeze cei aleși în mod ilegal la dare de seamă, împreună cu toți cei ce au luat parte la acel act; totodată să se aducă și metalele Cislădiei și ale Cislădioarei (*auch die Heltauer und Michelsberger Metales herein bringen zu lassen*) și tot ce se va întâmpla mai departe, să se comunice guvernului ca autoritate superioară (*Landes-Instanz*) numai decât și să se imploare necesara asistență mai înaltă atât dela guvern, cât și dela Escel. Sa comandantul general.

În ziua următoare, 17 Novembre 1750, afacerea Rășinărenilor e adusă înaintea întregii comunități; consulul provincial raportează în ce fel Rășinărenii atacă dreptul teritorial al acestui oraș (*der hiesigten Stadt jus territoriale*), și cum se încearcă a-și însuși teritoriul avut pân' acum în folosință cu concesiunea publicului de aici, precum și munții folosiți de ei pe lângă taxă, și că deja au comis diferite acte de volnicie; de aceea a citat pe ați la dare de seamă pe complotiștii răsculați, cari în contra praxei de până acum cu propria lor putere și-au constituit primar și viceprimar. Deoarece-ce însă dreptul teritorial al publicului îl privesce atât pe magistrat, cât și pe laudabila comunitate, s'a aflat de lipsă, ca în aceasta afacere să se țină sfat cu întreaga comunitate și să se aducă în comun hotărîri. Comunitatea din parte-și ia act și mulțămescă după cuviință pentru cele împărțășite, promițând a contribui din parte-și tot ce este cu putință. Dupăce s'a discutat în această materie până cătră 12 oare și dintre Rășinărenii citați nici unul nu s'a prezentat, ambele colegii (magistratul și comunitatea) au cădut de acord și au hotărît, ca primarul Radul Murar, ales în mod ilegal, împreună cu aderenții sei complotiști să fie prinși și aruncați în cea mai aspră temniță (*in scharfsten Arrest*), apoi prin canceliști să se facă inquisițiune la fața locului, ca să se poată erua cei ce au inscenat aceasta purtare arogantă și renitentă. Mai departe deoarece ambelor colegii s'a părut lucrul foarte

prejudițios, ca adecă conform înțelesului avut cu D. comite Kemény, să se recunoască Rășinarienilor dreptul, ca satul să presinte dlui consul pentru deregătoria de primar 4 candidați, ambele colegii convin într'aceea, ca acest privilegiu, care și alt cum este o inovație în contra observanței de până aci, pe viitor să se permită satului cu atât mai puțin, cu cât Rășinarienii chiar și de data aceasta au lucrat în contra aceluia și vreau să meargă cu aroganța și mai departe. De aceea pentru a ajunge din acest cas extraordinar iarăși în posesiunea dreptului străvechiu de mai nainte, „communicatis consiliis in praeplena sessione“ să se numească și constituie din partea dlui consul pentru anul 1751 jude Kretsun Burnye, iar subjude Bucur Vidrigin, „id attamen absque futuro praejudicio hucdum per Dnos consules practicati, iisdemque concessi juris, iudicem ibidem privative denominandi“. Toate aceste hotăriri se raportează „ex ipsa sessione“ prin dl Villicus de Rosenfeldt și prin notar Escel. Sale Dlui guvernator, împreună cu toate cele întemplate până acum în aceasta afacere neplăcută și se cere cu supunere înalta asistență a aceluia. Exceleția Sa a și primit acest comunicat foarte grațios și cu prevenire, a aprobat hotăririle luate de câtră ambele colegii cu adausul, că în cazul dacă Rășinarienii s'ar arăta și mai departe renitenți, publicul chiar și „manu forti“ să-și susțină jurisdicțiunea sa. După acestea se hotăresce mai departe, ca despre toate acestea să fie informat și Excel. Sa Dl comandant general, ceea-ce se și face „ex hac ipsa sessione“ prin cei doi domni deputați de mai sus. Dar Excel. Sa a cerut, ca toate cele spuse cu gura să i se predee în scris. — În sfârșit domnii senatori Michael Wagner și de Adlershausen primesc însărcinarea ca în ziua următoare să mearga la Rășinari și să instaleze pe Kretsun Burnye ca jude și pe Bucur Vidrigin ca subjude. (Protoc. magistr. din 1750 pag. 294—298).

În ședința magistratului din 20 Novembre senatorii Wagner și Adlershausen raportează despre instalarea făcută și despre cele întemplate cu aceea ocaziune și după aceea, și anume, că conform comisiunei primite s'au prezentat în Rășinari și au instalat pe noui funcționari comunali în toată liniscea în prezența locuitorilor, a protopopului și a unui preot, dar instalarea s'a putut face numai înaintea bisericii, căci popa Iacob, deși provocat de trei-ori din partea protopopului, n'a voit să dea cheile bisericii, apoi „more consveto“ i-au condus acasă urmași de circiter 150 persoane. Cele-ce au urmat după aceea le reproducem în textul original.

„Es habe sich aber ereignet, dass als sie wiederum nach Hermann-Stadt gegen Abend retournieren sollen, sie den Radul Murar gegen Ende des Dorfes, an eben dem Orte, woselbst er damahls frühe, als sie hinnein gefahren, gestanden, gleichsam zur Bravour abermahls stehen gefunden; all dieweil sie nun Ordre gehabt, ihn gebunden herrein zu bringen, als hätten sie auch denselben durch die Stadt-Reüter binden lassen (worein er sich auch gantz willig gegeben), auch bereits dergestalt über 100

Schritt weit geführt gehabt, als auf einmal biss 100 derer schlechtesten Wallachen daselbst Tollvai rufende, dann H. v. Adlershausen jun., und H. Wagner jun. Secretario, wie auch denen Stadt-Reütern nachgelofen, letztere bey denen Pferd-Zaümen aufgehalten, und den Arrestanten Radul mit Entzweyschneidung des Seils, womit er gebunden, den Justiz-Händen gewaltthätig entrissen, da es denn geschehen, dass der Stadt-Reüter Chrestel denjenigen Wallachen, welcher das Seil zerschnitten, in den Arm geschossen, nachdeme er vorhero bis 3-mahl gedrohet zwischen sie zu schiessen, wenn sie den Arrestanten nicht folgen lassen würden, worauf denn dieses aufrührische Complot den arrestierten Radul Murar wieder zurück in's Dorf geführt.“

În urma acestora magistratul însărcinează pe Dl baron Möringer și pe notar, ca toate acestea să le aducă la cunoștința Escel. Sale d-lui gubernator și să imploreze dela înalt același ulterioară asistență și sfat bun; totodată să ceară și doi canceliști pentru întreprinderea unei investigațiuni și să întrebe, că ce ținută ar fi să observe magistratul la aruncul dării în Rășinari față cu renitența (Wiederspennstigkeit) statornică a acestor oameni?

Interesante sunt cele petrecute în ședința din 22 Novembre 1750, în care mica revoluție din Rășinari își află încheierea; le reproducem și acestea în textul original:

„Die 22 9-bris. Sessio Incl. Magistratus et Communitatis post Sacra hora 10-ma in curia publica.

Beyden Collegiis referieret Tit. H. Consul, dass der Notarius benebst Tit. H. Bar. Möringer des Herrn Gubernators Excell. aufgetragenermassen das in Roschinar Vorgefallene seithero referieret hätten, und in Antwort gebracht, wie dass S^e Excell. die zu peragierende Inquisition allerdings billigten, den Zins-Anschlag aber, more suo dum solito, per Commissarios anzuschlagen anratheten, als da sie, Inwohner von Roschinar, um so viel straffälliger werden würden, wenn sie in Befolgung dieses höchsten Herren-Dienstes sich widerspennstig oder tumultuarisch bezeigen sollten. Indennoch gegen Abend haben Hochgedachte S^e Excell. Tit. Herrn Bar. Möringer allein zu Sich rufen lassen, und erstlich mit grosser Empfindlichkeit geahndet, dass man Hochdieselbe ab Seiten des Publici mit Unwahrheit berichtet hätten, da die Sache sich gantz anders verhielte, als Seine Excellenz ab Seiten des hiesigten Publici informieret worden wären, dahero andertens die zu peragierende Inquisition wiederriethen, und vielmehr anratheten in dieser Sache aus verschiedenen wichtigen Considerationibus nicht nach der Strenge zu verfahren, sondern diese Zwistigkeit bello modo (cu frumosul) beyzulegen, wozu zu gelangen S^e Excell. das beste Expediens zu seyn erachteten, wenn man pro hic et nunc die von dem Dorf zuerst elegierte Beamten, als den Radul Murar und Mayoran beybehielte, alles dieses jedoch nur svasorio modo.

Beede Collegia nehmen dieses alles pro et contra în Deliberation, finden jedennoch, dass durch Beybehaltung derer, von denen wieder-spennstigen erwählter Amts-Leüthe, dem Juri Territoriali dieses Publici allzunahe getretten werden würde; dahero werden Tit. H. von Ehrenburg, H. Dr. Hutter, H. Bar. Möringer senatores, und ex parte Almae Communitatis H. Johann Hamlescher, H. Samuel Dobosi und H. Johann Filtsch Protocollista zu Hochgedachte S^e Excel. deputieret, um Hochderoselben die unterthänigste Remonstraciones diesfalls zu machen, zugleich aber auch zu declarieren, dass der Magistrat und Communitait absque Caesione Sui Juris Territorialis atque Honoris den in plena Sessione ernandten Judge und Szindje(?) nicht wiederum degradieren, vielweniger die vom Dorf ernandte beybehalten könnte. Als diese Herrn Deputierten wiederum zurückgekommen, bringen sie in Antwort, dass S^e Excell. das in Hochdieselben setzende Vertrauen dieses Publici, und gemachte Gegen-Vorstellungen sehr gnädig auf- und angenommen, auch unsere Bedenken vor gegründet erkandt, jedennoch lange im Zweifel gestanden, wie man diese Sache dergestalt gut angreifen könnte, bis Hochdieselbe endlich mit ihnen Deputatis zugleich es vors rathsamste erachtet, den H. Registrator Rétschei benebst dem H. Cancellisten Semler hinauszuschicken, um diese widerspenstigen Leüthe dahin zu bewegen, dass sie sich zum Ziel legeten; wobey es denn auch Ein Löbl. Magistrat und Communitaet bewenden lassen. Annebst aber wird resolvieret, von allen diesfalls Vorgefallenen Tit. H. Comiti Bericht zu ertheilen“. (Protoc. magistr. din 1750 pag. 299–303).

Este interesant a se sci, că curând după mica rescoală din Reşinari, au denegat și locuitorii români din comuna apropiată Sadu supunerea către Sasii din Cislădie, sub al căror tutorat se aflau, și aceasta chiar la exemplul Reşinărenilor. Și-au ales adecă și ei primar fără scirea și voia Saşilor din Cislădie, așa că magistratul Sibiului în şedința din 4 Decembrie 1750 fu nevoit să exmită o comisie la Cislădie, ca să complaneze în mod amicabil conflictul ivit între cele doue comune (beede Gemeinen amicabiliter auseinander zu setzen. — Protoc. magistr. din 1750 pag. 307).

O CONSTATARE ISTORICĂ.

În 28 Octobrie a. c. s'au împlinit 301 ani, de când Mihail eroul, domnitorul Munteniei, a raportat învingerea strălucită dela Şelimbăr asupra armatei maghiaro-săsesci a principelui-cardinal Andrei Bathori din Ardeal.

În anul trecut, 1899, a apărut în Nr. 7866 al ziarului săsesc „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt“ din Sibiu în memoria amintitei zile un articol de foileton, intitulat „Die Schlacht bei Schellenberg. 28. Oktober 1599“. L-am cetit și am aflat, că e scris cu multă răutate la adresa noastră

a Românilor. Iată cum este caracterizat în acel articol principele Mihaiu: „der Woiwode der Walachei, Michael der Tapfere, ebenso thatkräftig, als verschlagen, zuwartend und dann plötzlich zuschlagend, lügenhaft und grausam...“; iar armata lui Mihaiu nu este învrednicită de altă numire, decât de „die wilden Horden Michaels“. În fine după mai multe epitete tot atât de „măgulitoare“, autorul articolului încheie spunând, că oficerii generalului austriac Basta — la al cărui indemn și pornică a fost asasinat Mihaiu în 19 August 1601 la Turda — i-au pus acestuia un monument cu următoarea inscripție „ce-l caracterisează atât pe el cât și timpul său“ („ihn und die Zeit charakterisierende Inschrift“):

Hic jacet ille ferus,
 Latro merus,
 Nero verus,
 Ille malus Dacus,
 Scelerum lacus,
 Ille Valachus.
 Qui hic transibis
 Bis terve cacabis et ibis.

Nu-i vorbă, o inscripție foarte „frumoasă, estetică“ și peste toate „caracterisătoare“!

Privitor la citata inscripție de pe mormântul lui Mihaiu am să observ, că era cu mult mai estetic din partea foiletonistului dela „S. D. T.“, dacă, din respect față de publicul cetitor, nici nu făcea pomenire de ea, mai ales după-ce chiar și istoricul Engel încheie istoria lui Mihaiu Eroul cu următoarele cuvinte: „Wir wollen die Grabschriften auf Michael übergehen, welche Bethlen und Benkő und die siebenbürgischen Chronisten auf die Nachwelt gebracht haben. Wir wollen lieber Blumen auf das Grab eines walachischen Fürsten streuen, der welthistorisches Interesse hat, etc.“

Într'una din lunile trecute răsfoind eu prin cartea „Michael der Tapfere“ de W. St. Teutschlaender, și având din întâmplare la îndemână și cronica săsească ardeleană „Siebenbürgischer Würg-Engel“ scrisă de Mathias Miles la 1670, am cetit în ele mai cu de-amănuntul capitolele privitoare la lupta dela Șelimbăr. Făcând comparație între cele ce se dic în aceste capitole, și între conținutul articolașului din cestiuone, am aflat, că acesta este compilat din operele mai sus numite, dintre cari dealtmintrelea și cartea lui Teutschlaender în mare parte este scrisă după cronica lui Miles.

Destul că făcând această comparație, am ajuns la rezultatul, că atât Teutschlaender dela Miles, cât și autorul articolului din „S. D. T.“ dela Teutschlaender și Miles, împrumută, citează și reproduc numai părțile ce le convin, — omițând și retăcând tot ce nu le este pe plac.

Și acum am ajuns la ceea-ce vreau să spun. Dacă foiletonistul sibian după debutarea cu fel de fel de epitete, care de care mai alese, la adresa lui Mihaiu și a armatei sale, țice, că inscripția de monument, fabricată de hienele lui Basta, îl „*caracterisează*“ pe Mihaiu și timpul său; atunci fie-mi ertat, ca eu să citez din cuvânt în cuvânt pasagiul, cu care cronistul săsesc Mathias Miles încheie în cronica sa descrierea luptei dela Șelimbör, — pasagiul, pe care, cum vîd, nu-i convine nici lui Teutschlaender și nici foiletonistului din „S. D. T.“ să-l citeze.

Iată-l:

„Und diese Niederlag geschach den 29. Oktober am Fest Simonis uund Iudae. Sachsen sind woll hier nicht über 350 blieben, denn wie sie mit grobem Geschütz kegen einander spielten, schlug die Lufft den Pulffer-Dampff und Rauch gantz auff des Cardinaels Laeger, dasz sie sich aneinander nicht sahen; darmit entlieffen vill Sachsische Bawren und kamen zur Hermanstadt gelauffen, da wuerden sie mit Stricken von ihren Bruedern ueber die Mawren hineingezogen: Denn dasz man diesem Schaaff zwo Hautten solte ab schinden, war unbillig und unrecht, dasz die gerechte Sachsen im Frieden solten schwere Zinse tragen, und zu unfriedliegen Zeitten ihnen auch die Haelse entzwey lassen schlagen, denn es heist: Tu supplex ora, tu protege, tuque labora; Quisque pius Spartae sufficiat propriae!“

Pe românesce:

„Și acest desastru s'a întemplat la 29 Octobree în ziua lui Simon și Iudă. Sași poate că n'au remas aci mai mulți ca 350, căci cum pușcau unul într'altul cu tunurile, vîntul sufla aburul și fumul prafului spre tabăra cardinalului, încât nu se vîdura unul pe altul; atunci fugiră mulți țerani sași și ajunseră în fugă la Sibiiu, aci ei fură trași cu funii de cătră frații lor peste muri înlăuntru: Căci era necuviincios și nedrept să i se belească acestei oi două piei, ca Sașii drepți în timp de pace să poarte dări grele, și în timpuri de răsboiu să lase să li-se crepe cefele, căci se țice: Tu (ca rugător) te roagă, tu te apără și tu muncesce; fie-care om bun să ajute propriei sale Sparte“ — sau cu alte cuvinte:

Grijească-și fie-care de cojoc!

Sapientii sat!

Nășeud, Octobree 1900.

Virgil Șotropa.

DOCUMENTE ISTORICE.

Venirea Sârbilor.

(Copii din protocolul de circulare al s. bisericii din Maidan pe anii 1783—1792).

Continuare*).

III.

Nr. 28 este o ordinațiune către protopresbiteri, ca să dispună ca la cetirea ordinațiunii de sub Nr. 29 să fie de față în toate bisericile un oficiant mirean dela comitat, sau dela cămară, respective un oficier dela miliție.

IV.

Nr. 29/1791.

Bine încuviințatului protopresviter și parochialnicilor preoți din protopopiatul Varadiei!

De vreme ce oare care obțină de legea noastră care trecînd cu vederea: calea cea dreaptă a cancelariei cei de curte Iliricești au trimis cererea sa dregătoriilor celor prea înalte ca să poată zidi biserică noastră, deci alor sfințită mărire, al doilea sau adus că doară articol 27 a dietei cei de pre urmă Hungurești nici bine încuviințeniilor voastre nici prin voi norodului nostru nu ar fi publițiruit, și de aceia cu înțelegerea prea înaltului decret cel ce subt dechemvrie Nr. 2286 mie sau trimis, alor mărire îmi porunceste ca acelaș mai sus pomenit al 27 articol de dietă și bineîncuviințeniilor voastre și prin voi norodului să-l publițiruesc care la așa glăsueste:

Cu puterea articolului al 27 carele la dietă sau întărit au voit alor împărătească crăiască și apostolicească mărire întru asa însuș prea înaltă putere ca în ce chip fericității răposatăi strămoșii săi și el cu direptățile și slobozeniile norodului nostru, și a clerului și a bisericilor și cu întrebuintarea legii și cu fundațiile cu scólele cu creșterea tinerimei și cu privileghiile după prea înalta sa voe și după aflarea sa de bine cu toate acelea să pôtă așezări și rîndueli a face:

Eară fiindcă tôte acestea mai sus pomenite lucruri bine au voit a lor mărire pentru îndreptarea a le credinții Iliricesti cancelarii de curte ceia ce în 5 a lunii lui Martie acestui an iastă întemeiată, așadară și

*) Am descris aceste circulare, ca cei interesați în cauza despărțirii de Sârbi să le cunoască, și să știe cum au intrat Sârbii în bisericile noastre.

Mai atrag atențiunea celor interesați și la călindariul editat în limba slavonă și sârbă la anul 1790, în care călindar „este scrisă Historia norodului celui sârbesc; care ne învață să știm din care an, adecă, în anul 1690, supt fericitul răpusatul întiul Leopold, pentru credința norodului nostru, privileghiile și slobozeniile au fost date, etc.“ etc.

cu milostivire poruncesc ca întraltele și lucrul cel ce se atinge de zidirea bisericilor netrecut să atîrnă dela înalt slăvita iliriceasca cancelaria de curte, deci de acum înainte cînd ar vrea vreo obstină să zidească biserică totdeauna de aceia slobozenie să ceară episcopul său dela bine pominita Iliriceasca cancelarie de curte.

Însă pe lângă aceasta se cuvine a înțelege ca obstile ce vor vrea să ceară slobozenie dela prea înalta dregătorie pentru zidirea bisericii cei nouă acela după 66 a prea înaltui chiar arătătorului reșcript sau a regulamentului celui Iliricesc care în anul 1779 sau așezat dela magistratul său sau dela dregătoria care i se cuvine atestatul trebuie să aibă precum în locul acela biserica iaste de trebuință și fără o îngreuiare a supușilor se va putea zidi, încă și zidul dela biserică și cît va coștului și de unde se va plăti să se arăte așa iaste voia și porunca cea prea înaltă și după acésta pre sine să vă îndreptați și norodului în biserică după cum iaste obiceiul de față fiind un ofițiant mirenesc pentru îndreptarea lor a le publițirii datori sunteți, eară în ce chip acésta poruncă întru cea desăvirșită împlinire va fi adusă dela protopresviterul dornică instințare voiu astepta.

Dat în Verșeț 31 dechemvrie 1791.

Iosif Ioanovici Șacabent, Episcop.

Maidan în 17 Iunie 1900.

SCIINȚĂ, LITERATURĂ ȘI ARTĂ.

Academia maghiară de științe. În timpul din urmă s'au petrecut în sinul acestei instituțiuni științifice doue lucruri, cari ne interesează mai de aproape.

În ședința secțiunei a II. dela 12 Nov. 1900, membrul ord. *Dr. Ludovic Thallóczy* și-a ținut discursul seu de recepțiune asupra „*chestiunii Vlachilor*“, obiect atât de atrăgător pentru savanții maghiari. Ne aducem aminte, că Ladislau Réthy a admis nu de mult din punct de vedere lingvistic, că Vlachi sunt originari din Italia; acum vine Thallóczy și confirmă cele espuse de Réthy, mănecând din alt punct de vedere, anume din cel social și economic. După Thallóczy, Vlachi au venit în Balcani, și mai întăiu în Iliria, în evul mediu, și de aici s'au răspândit mai departe la domiciliile lor de ađi. Recipientarul se ocupă cu acest element de păstori pe temeiul scrierilor economiștilor romani Varro și Columella, și constată, că acest element în vechime exista în Italia pe lângă populațiunea agricolă ca castă economică separată; schițează apoi modul lui de viață și poziția lui de drept privat până cătră sfirșitul epocii împăraților. Aceasta ceată de păstori își avea țeitatea sa deosebită: Runima; preajma sanctuarului ei era plantată cu smochini, căci păstorii își în-

chegau laptele cu suc de smochine; arată mai departe, că acest element de păstori se deosebia și în privința lingvistică de elementul roman agricol și exprimă părerea, că modul lui de viață e identic cu cel al păstorilor balcanici (dalmatini) de mai târziu. Patria străveche a păstorilor Vlachi e Apulia și Calabria, unde până în timpul mai nou au existat republici de păstori foarte mici. În sfârșit concludere recipiendarul, că originea și răspândirea Vlachimilor atunci va fi deplin lămurită, când viața păstorească din Apulia și Calabria, din Macedonia și Bulgaria, cum și cea din Alpii Transilvaniei, va deveni obiect de comparațiune sistematică, când istoria va merge mână în mână cu filologia și antropologia. În fine dăce: Aceasta este problema științei maghiare. Paul Hunfalvy a făcut începutul deslegării acestei probleme, Ladislau Réthy a dus-o mai departe și punctele principale ale teoriei lui Réthy par a fi chemate să pună în deplină lumină o chestiune, odinioară foarte complicată, acum însă în trăsături mari aproape deslegată.

*

La 26 Nov. 1900 s'a întrunit Academia maghiară în sesiune generală extraordinară pentru decernarea *premiului Bródy* pe anul 1900 în sumă de 6000 cor., premiu destinat publicistilor distinși.

În această sesiune referentul juriului August Pulszky, presintă raportul comisiunii censurătoare de următorul cuprins:

„Deoarece sesiunea generală din acest an a respins cu 18 voturi contra 7 raportul comisiunii în cauza conferirii premiului publicistic de 6000 cor. din fundațiunea Sigismund Bródy pe anul curent, membrii comisiunii anterioare și-au privit mandatul ca expirat, și au anunțat, că abdic de a mai face parte din aceasta comisiune; iar presidentul secției a II. s'a rugat hotărît, să fie absolvat dela conducerea acestei comisiuni.

Secțiunile I. și II. în urma acestora au ales membri noi și comisiunea s'a constituit sub presidiul baronului Eugen Nyáry din membrii Paul Gyulai și Emil Thewrewk (secția I.), Aladár Ballagi și August Pulszky (secția II.) Aceasta comisie s'a ținut strâns de literile fundațiunii Sigismund Bródy, în sensul căroră: 1, premiul publicistic înominis este a se decerne; 2, premiul e destinat pentru acele ramuri din științele sociale, cari aparțin la sfera științelor de stat și a istoriei acestora (dreptul ginților, drept public), cu eschiderea statisticeii, etnografieii, a teoriei și istoriei legislațiunii, a dreptului privat, dreptului internațional, istoriei dreptului și a jurisprudenței comparative; 3, premiul în prima linie este a se decerne unei lucrări (carte, broșură, studiu, serie de articole), care a apărut în tipar în decursul celor trei ani din urmă; numai lipsind o asemenea lucrare, se poate premia activitatea generală a unui publicist, care se va afla vrednic de aceasta.

Comisiunea a examinat lucrările publicistice apărute în anii 1897—99, broșuri volante, studii, a căror consemnare se cuprinde deja în raportul comisiunii de mai înainte. Dintre aceste publicațiuni comisiunea cu ma-

goritate de voturi s'a declarat pentru cartea lui *Jancsó Benedek: A román-nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. II. kötet. Budapest, 1899.* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale române. Vol. II. 1899). Lucrarea aceasta în seria studiilor autorului asupra raporturilor politice și istorice ale Românilor, este a treia. Cele dintâi două au fost amintite și laudate meritoric deja la 1897 în raportul comisiei pentru premiul din fundațiunea Bródy. Comisiunea de atunci le-a ținut însă mai mult drept lucrări istorice, decât publicistice. Ântâiul raport din anul 1900 amintesc și el lucrarea a treia, dar „nefiind aceea lucrare publicistică, care ar indica proiecte practice sau mijloace pentru formarea vieții publice actuale, ci mai mult fixarea unor evenimente istorice“, comisiunea a cređut, că la conferirea premiului nu poate fi luată în considerațiune. Comisiunea exmisă acum, din contră, după un studiu meritoric, a ajuns la rezultatul, că lucrarea din chestie este de a se considera, fără îndoială, ca o lucrare publicistică, întrucât e de actualitate politică, și la nici un cas nu posedă un caracter exclusiv teoretic, sau acela al unei cărți didactice. Cu deosebire volumul II. apărut în 1899, care tratează în mod detaliat și aprofundat despre istoria aspirațiilor naționale române, începând din timpul împăratului Iosif II. până la anii cincideci ai secl. al XIX., se referesc mai mult la raporturile factice, decât celelalte volumuri. Autorul arată hotărît cu deplină obiectivitate (?), de parte de ori-ce tendență de partid (?), ba chiar fără colorit național (?), ideile conducătoare ale epocii, și dovedesc cu claritatea exemplului, că aspirațiunile naționale române din trecut și present stau într'o contradicere incomplanabilă cu aceste idei ale timpului și cu principiile lui conducătoare. El analizează într'un mod cu totul nepreocupat (?) motivele psihologice și istorice ale acestor aspirațiuni, condamnă ținuta politică, din care fără voe și-au tras nutremântul aspirațiunile naționale, și îndrumă totodată la aceea politică dreaptă și echitabilă, ce trebuie să o urmeze statul maghiar în propriul seu interes și al tuturor supușilor sei în conformitate cu condițiunile civilizațiunii moderne și cu libertatea constituțională. Secretul influenței lui publicistice netăgăduite zace tocmai în francheta și în arta, cu care autorul în cadrul unui tractat istoric de o sinceritate ireproșabilă e în stare să indice problema politice maghiare de stat și dă a se înțelege modalitățile deslegării acestei probleme.

Noi prin urmare aflăm lucrarea aceasta vrednică pentru a i-se conferi premiul statorit, și recomandăm Academiei cu toată căldura premiarea ei, atât pentru diligența întrupată într'însa și pentru tractarea aprofundată a materiei, cât și pentru talentul, de care dă dovadă această lucrare, în ceea-ce privesc analiza și tractarea lămurită a chestiunilor, și în sfârșit în urma efectului, ce-l au chestiunile tractate în aceasta lucrare, asupra opiniunii publice și asupra literaturii“.

Membrul ord. Victor Concha, contra expunerilor referentului, ține că lucrarea lui Jancsó nu e lucrare publicistică și că punctul de vedere

al comisiunii este greșit, la ce referentul Aug. Pulszky declară, că aceasta lucrare cu tot caracterul ei istoric, pentru principiile ei actuale normative este de a se considera ca lucrare publicistică, iar sesiunea generală conform propunerii comisiunii decide premiarea aceleia.

La acestea noi din parte-ne observăm numai atâta, că am regretat totdeuna, și regretăm și de astădată, vedând că o Academie de științe — fie română, fie maghiară, — părăsesce terenul pe care singur este chemată a lucra, și se pune în serviciul unor anumite tendențe, premiind nu știința, ci tendența politică ca atare.

Bibliografie.

«*Revista Economică*», organ pentru interese economice-financiare, editat din însărcinarea și cu ajutorul băncilor române, cu începere dela Anul nou se va transforma dintr'o revistă lunară într'o *foaie săptămânală*. Delegațiunea exmisă de conferența Directorilor de bancă din 1898, s'a întrunit în 16 Decembre a. c. la o ședință în Sibiiu, și a decis această schimbare pe motivul, că revista are să servească în primul rând interese practice de toate ăilele și chestiuni de actualitate, cari reclamă o lămurire și rezolvire mai grabnică de cum li-se poate da într'o revistă lunară. În vederea dimensiunilor mari, ce le-a luat lucrarea economică a popoului nostru, și a strinselor legături ce există între diferitele ramuri ale vieții noastre economice, „*Rev. Economică*“ va da atențiunea cuvenită tuturor chestiunilor de caracter economic, și astfel va fi de interes nu numai pentru băncile noastre, ci și pentru cercuri mai largi. „*Revista Economică*“ va apăre în estensiune de 1—2 coale de tipar, format 4° mare și va costa pe 1 an C. 20.—, pe 1/2 an C. 10.—. Prenumerățiunile se vor trimite la administrația „*Revistei Economice*“ în Sibiiu (Nagy-szeben).

*

«*Anuarul Băncilor Române*». În editura Delegațiunii Băncilor Române a apărut Anul II (1901) al acestui interesant Anuar financiar, care în partea sa principală cuprinde Șematismul băncilor și societăților comerciale române din țeară. Acest șematism de astă dată a fost compus în estensiune mai mare și cuprinde bilanțul, contul profit și perderi, distribuirea profitului și cotei de binefacere a anului de gestiune 1899, împreună cu lista membrilor direcțiunii și comitetului de supraveghiere, cum și a funcționarilor tuturor societăților noastre financiare și comerciale. La fie-care institut se mai dau informațiuni detaiate asupra diferitelor dispozițiuni statutare cu privire la semnarea firmei, la cupoanele de acțiuni, etc., se indică ramurile operațiunilor și condițiunile acestora, apoi prețul acțiunilor și cupoanelor, etc. Afară de aceste Anuarul mai cuprinde un Calendar (Gregorian și Iulian) cu indicarea termenelor pen-

tru plata contribuțiilor și competențelor erariale, a tragerilor la sorți, a scadenței cupoanelor, — apoi Regulamentele Băncii austro-ungare și Cassei de păstrare postale, Tabele pentru timbre și competențe, pentru calcularea de interese, Tarifele postale și telegrafice, Instrucțiuni referitoare la monetele statelor europene, la schimbarea și valoarea lor, etc.

Anuarul cuprinde mult preste 100 pagini 8° mare, este elegant legat în pânză și costă C. 3.—. Se poate procura la Administrația „Revistei Economice“ în Sibiu.

*

Biblioteca populară a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român. Nr. 1. *Povestiri din viața țăranilor români*, de Ioan Pop Reteganul. Sibiu, 1900. Editura Asociațiunii. Tiparul tipografiei archidiececane. 62 pag. 8°. Cuprinde 4 povestiri prea instructive scrise la înțelesul poporului: Băltosul; Povestea mărului; Mihaiu Pușcașul și Sfat bun la timp potrivit. Comandele să se adreseze *exclusiv* la: Librăria archidiececană și la librăria W. Krafft în Sibiu. Prețul unui exemplar 20 fl. + 5 fl. porto.

*

Familiile boerești române. Istorie și genealogie (după isvoare autentice) de Octav-George Lecca. București, MDCCCXCIX. Institutul de arte grafice și editura „Minerva“, Filip, Moroianu, Popovici și Tălășescu. 6. Strada Regală (Hotel Union), 6. 595 pag. 8° mare. Prețul 10 lei. Autorul în aceasta lucrare face istoricul și genealogia a peste 300 familii boeresci din Moldova și Muntenia și a 33 fam. nob. dela noi. Cât pentru acestea din urmă autorul s'a folosit de publicațiunea D-lui I. cav. de Pușcariu: Date istorice privitoare la familiile nobile române.

*

Viața și operele lui Andreiu Murășan. Studiu istoric-literar, de Ioan Rațiu prof. ord. la preparandie și școala superioară de fete din Blaș. Blaș. Tipografia seminarului archidiececan. 1900. 182 pag. 8°. Prețul 1 fl. Venitul curat va fi o contribuție la formarea unui fond pentru internatul preparandial din Blaș. — Acest studiu valoros, pân' acum cel mai vast despre viața și operele nemuritorului nostru bard național, a fost favorabil apretiat de presa noastră. Îl recomandăm și noi cetitorilor noștri cu toată căldura.

*

Sâmbăta morților. Dramă din popor în cinci acte, localizată după Raupach, de Teodor V. Păcățian. Sibiu. „Tipografia“ societate pe acțiuni. 1900. 108 pag. 8° mic. Prețul unui exemplar 60 bani.

*

Epistola pastorală pentru iubileul sântei Uniri, dată de episcopatul provinciei metropolitane gr.-cat. române de Alba-Iulia și Făgăraș. Anul Domnului 1900. Dela sânta Unire anul 200. Tipografia seminarului gr.-cat. din Blaș. 1900. 56 pag. 8°.

*

Curs elementar de botanică și zoologie pentru clasele inferioare ale școalelor medii, de *George Chelariu*, profesor și director la școala reală. Partea I. Brașov. Editura și tipariul tipografiei Ciurecu & Comp. 1901. Edițiune ajutorată de fondul „Coresi“ din Brașov, cu devisa: „Să cetiți și bine să socotiți, că veți vedé înși-vă, că e cu adevăr“. Diaconul Coresi, 1577. 224 pag. 8°. Prețul cor. 2'60. Acest manual e întocmit în cadrele planului ministerial pentru instrucțiunea din botanică și zoologie, ce s'a introdus de un an încoace în clasele inferioare ale școalelor medii, plan, care de altfel nu e nou, căci s'a practicat multă vreme în școalele reale și s'a practicat cu bun succes, dovadă, că acum l-a acceptat și gimnasiul întru toate. Împărțirea materialului e făcută după anotimpuri, punând autorul în frunte câte o scurtă schiță, ca un tablou mic, ce ni-l prezintă natura în acele faze ale anului. Manualul e ilustrat în mod corâspunđător.

*

Anuarul I. al reuniunii sodalilor români din Sibiu, cuprinđend unele date dela întemeierea ei până la 31 Decembre 1899, publicat de comitetul reuniunii. Sibiu „Tipografia“, societate pe acțiuni. 1900. 132 pag. 8°. Prețul 1 Cor. 20 bani, cu porto postal 1 Cor. 40 bani. Acest interesant anuar, este o nouă dovadă de progresul la care se avântă mereu harnica reuniune a sodalilor români din Sibiu și nu ne îndoim, că va fi bine primit și sprijinit de cătră toți, cari știu apreția însemnătatea unei reuniuni de meseriași la noi.

Anuarul între multele date interesante cuprinde și portretele frumos executate ale unor bărbați binemeritați pentru reuniune, ca: Nicolae Cristea, president onorar pe viață al reuniunii; arhiepiscopul și metropolitul Andreiu bar. de Șaguna, fost prim patron al reuniunii; episcopul Nicolae Popea, nașul steagului reuniunii; Antoniu Bechnitz, întemeietorul unei fundațiuni, și tipograful Nicolae Simtion, primul membru onorar pe viață al reuniunii. Notăm, că reuniunea sodalilor români din Sibiu a fost întemeiată cu peste 30 ani înainte de aceasta și într'un timp, când meseriile la noi se aflau în primul proces al nascerii, iar industria pentru noi era un lucru aproape necunoscut și că e ântâia de acest fel la noi.

*

Recompensele și pedepsele în școala poporală. Studiu pedagogic de *Ioan Dariu*. Cu un adaus despre pedeapsa corporală în școala poporală, după Fr. Wiedemann. Brașov, 1900. Tipografia A. Mureșianu. 61 pag. 8°. Prețul 60 bani.

*

Cuvânt funebru, rostit la înmormântarea fostului director și învățător pensionat *G. Bellissimus*, întemplată la 8/21 Octobree 1900, de *I. Dariu*. Tipografia A. Mureșianu, Brașov 1900. 19 pag. 8° mic.

*

Istoricul Seminarului din Curtea-de-Argheș, fondat la anul 1836 de episcopul Ilarion al Argeșului, pe lângă frumoasa și minunata catedrală a acestei eparhii: Monăstirea lui Neagoe Vodă Basarab, zidită la anul 1518 de legendarul Meșterul Manole. De economist Stavrofor *George C. Drăgănescu*, cavaler al ordinului „Coroana României“, director al Seminarului. Pitesci. Tipografia Gheorghe Popescu. 1900. 43 pag. 8°. Prețul 1 leu.

*

Notice sur le Domaine de la Couronne de Roumanie, pour l'Exposition universelle de 1900 à Paris. Bucarest. Imprimerie «Gutenberg», Joseph Göbl. 1900. 114 pag. 8°.

O interesantă broșură asupra Domeniilor Coroanei din Regatul român, purtând în frunte portretul regelui Carol I. și tractând despre istoria creării Domeniilor Coroanei, numirea, situațiunea, formațiunea geologică, clima și suprafața acelora, apoi în capitole separate: I. despre domeniile agricole, II. despre domeniile forestiere și III. despre instituțiunile de învățământ, de progres și de binefacere de pe aceste domenii. Interesanta broșură ne prezintă în 49 ilustrațiuni deosebitele instalațiuni și instituțiuni de pe aceste domenii, aflătoare sub administrația D-lui I. Kalinderu, căruia se datorește starea înfloritoare a acelora.

*

Musica națională. D. A. *Sequens*, profesor de musică la institutul teologic-pedagogic din Caransebeș, a avut fericita idee de a aduna melodiile drăgălașe și pline de motive românesce ale frumoaselor jocuri românesce din Severin, le-a armonizat pentru pianoforte și tipărit în atelierul litografic Oscar Brandstätter din Lipsca într'un caet elegant și pe hârtie foarte fină, care se poate procura dela D. *Petru Valușescu* (Caransebeș) cu prețul de cor. 1'60. Recomandăm acest caet tuturor, cari iubesc musica națională românească.

*

Fragmente din istoria Românilor, de *Eudoxiu Baron de Hurmuzaki*. Sub auspiciile Ministeriului cultelor și instrucțiunii publice și ale Academiei Române. Tomul al treilea. Traducere făcută de *Ioan Slavici*. București Stabilimentul grafic I. V. Socecu, strada Berzei 59. 1900. 662 pag. 8°. Prețul 6 lei.

*

Antropomorfisme și antiantropomorfisme în limba română, de *Nicolae Sulică*. (Retipărire din „Gazeta Transilvaniei“). Brașov, 1900. Tipografia A. Murășianu. 96 pag. 8° mic. Prețul 80 bani. —

*

Pentru conservarea portului național. În timpul din urmă au apărut două cărți postale ilustrate, una reprezentând costumul național premiat cu prem. I. la adunarea generală a „Asociațiunii“, ținută la Băile Herculane, a doua (colorată) cel premiat cu prem. III. Antăia se

poate comanda la librăria arhidieceșană din Sibiiu, iar a doua la librăria dieceșană din Caransebeș.

*

Verhandlungen und Mittheilungen des siebenbürgischen Vereines für Naturwissenschaften zu Hermannstadt. XLIX. Band, Jahrgang 1899. Hermannstadt. Druck von Jos. Drotleff. Inhaber: Peter Drotleff. 1900. 65 pag. în 8°. Cuprinde conspectul membrilor reuniunii (m. on. 4, m. coresp. 30, m. fund. 18, m. ord. 247), raportul asupra adunării gen. din 23 Ian. 1900, starea bibliotecii, și informațiuni dela reuniune pe temeiul proceselor verbale ale ședințelor. În sfârșit Dr. D. Czekelius: Date statistice despre casurile de moarte produse de difterie în Sibiiu înainte și după introducerea serului antidifteric, și A. Gottschling: Tablou al fenomenelor meteorologice în Sibiiu în anii 1895—99.

*

A magyar honfoglalás kútfoi, a honfoglalás ezredéves emlékére a Magyar Tud. Akadémia megbizásából gróf Kunn Géza tisztt., Fejérpataky László, Hampel József, Thallóczy Lajos rend., Marczali Henrik lev., Jagič V. k. tag, Hodinka Antal, Maróthi Rezső és Dr. Vári Rezső közreműködésével szerkesztették Pauler Gyula és Szilágyi Sándor rendes-tagok. Budapest. Kiadja a Magyar Tudományos Akademia. 1900. Franklin-társulat nyomdája. Un volum 4° de 877 pag. cuprinzând izvoarele istorice privitoare la cucerirea Ungariei de către Maghiari, și anume: izvoarele bizantine, orientale, apusene, izvoarele slavice, patriotice și în sfârșit monumentele de pe timpul cuceririi. Relevăm această lucrare mai ales pentru motivul, că în aceste vechi izvoare se vorbește în mai multe locuri și de Români.

Din literatura străină.

În numărul 9 din 1900 al periodicului istoric magh. „Századok“ D. Kropf Lajos, cu care ne-am mai ocupat în revista noastră, debutează din nou la adresa Românilor; de astă-dată sub titlul: Válasz a „Revue Historique“ întésere. Revista franceză într'un număr din urmă îi dete adecă D-lui Kropf personal sfatul, ca să înceteze cu atacurile sale din „Századok“ la adresa ei și să nu facă responsabilă redacțiunea aceleia pentru păcatele istoriografilor români, adaugând, că dănea de seamă, publicată nu de mult în revista franceză de un anumit domn Monod asupra cărții lui Alexandru de Bertha este destulă dovadă despre aceea, că ea e imparțială în ceea-ce privesce certele naționale.

Iată ce răspunde D. Kropf la aceasta admoniție:

„Să admitem deocamdată toate acestea; numai cât articolul D-lui Monod apăruse în fascicolul pe Maiu-Iunie, atacul meu ultim însă, care dete ocașiune la aceasta admoniție, la 15 Maiu, și natural, că eu am trimis manuscriptul meu la redacțiua lui „Századok“ cu mult mai nainte. Că am avut motiv de a fi nemulțămîit, am să dovedesc numai decăt.

Ce privesce bunul sfat, eu mă învoiesc bucuros la armistițiu, căci vëd și din alte semne, că aurora adevërului istoric începe a se ivi și în colțul bulevardului Saint-Germain, de unde d-lui Xenopol și soților sei li-a succes să alunge pân'acum lumina cu totul.

D. Monod se plânge, că în chaosul istoriei privitoare la contactul maghiaro-valach anevoe te poți orienta, căci e greu a constata și starea adevërată a lucrurilor (même les points de faits sont difficiles à établir). Datele istorice în multe casuri sunt foarte puține. Să luăm s. ex. frumoasa teorie despre continuitatea daco-română. Aceea, că Traian „ex toto orbe romano infinitas copias hominum . . . transtulit (in Daciam) ad agros et urbes colendos“ nu o trage la îndoială nici un singur scriitor cu mintea sănătoasă, numai cât pân'acum încă nici unui Italian, Spaniol sau Francez treaz „in toto orbe romano“ nu i-a venit în minte, că Maghiarii să renunțe pentru aceea la locuințele lor ocupate înainte cu o miie de ani.

Mai departe după Vopiscus: Aurelian „sublato exercitu et provincialibus reliquis . . . abductosque ex ea (Dacia) populos în Moesia collocavit“. Sextus Rufus încă scrie: că „translatis exinde Romanis“, și Eutropius, că „abductos Romanos ex urbibus et agris Daciae“. Noi Maghiarii pe temeiul acestora susținem, și mulți scriitori valachi ne dau dreptate, că Romanii s'au retras din Dacia cu cățel și purcel (pereputtyostúl), tocmai așa ca și Englezii mai târziu din Franția. Dacă însă cineva totuși ar crede, că cutare și cutare, sau toți Valachii ardeleni sunt urmașii populațiunii romane de sânge curat, rămase în Dacia, sau ai străvechilor locuitori de sânge daco-roman, — aceasta e părerea lui particulară. Trăiască numai mai departe în această închipuire, dar trăiască în pace, și nu facă politică cu prostiile lui.

Căci noi Maghiarii tocmai de aceea ne plângem, că Valachii agită mereu prin Franția și Anglia, în reviste științifice și quasi-științifice, în contra „barbarilor de Maghiari“, cari oprimă pe „străvechii locuitori ai Daciei“. Iar dacă se întemplă, să voiască a răspunde cutare scriitor cu sentimente maghiare, atunci domnii redactori se scuză cu aceea, că pentru astfel de controverse nu este spațiu în coloanele revistei de sub conducerea lor. Așa mi s'a întemplat aceasta mie când m'am adresat la „English Historical Review“, iar „Scottish Review“ nici nu m'a învrednicit de vre un cuvânt. Cu domnii dela „Revue Historique“ însă așa am pățit-o:

Când apăruse istoria valachă a lui Xenopol (collaborateur assidu de la „Revue Historique“) în prelucrare franceză la Paris, un alt scriitor român și colaborator al lui Xenopol, a scris în „Revue“ asupra ei o recenziune — destul de nepărtinitoare, — dar asupra mea aceea recenziune a făcut impresia, ca și când aș fi cetit apretierea unui om, care nu scie distinge colorile, asupra unei lucrări despre colorile curcubeului, scrisă de un amic al seu, care tot asemenea nu scie distinge colorile. Căci,

deu, să mărturisim, D. Teodoru, scriitorul respectiv, nu se pricepe nici pe atâta la istoria, geografia, limba maghiară, etc., ca Xenopol. Am scris deci „Revue“-i ceva de gustat, și în acel scop am ales povestea lui Radu Negru, căci am știut, că D. Monod, ca cunoscător temeinic al altui ram din isvoarele evului mediu, va pute observa numai decât din scurtul meu articol, cum a tractat Xenopol materialul istoriei maghiaro-valache din evul mediu.

Manuscriptul l-am trimis prin postă recomandat redacțiunii, dar de atunci au trecut vre-o trei ani, și nici un șir n'a apărut din acela; iar numele bietului nostru Hunfalvy stă și acum la locul de batjocură (pellengéren), unde l-a așezat Xenopol la 1895, cu toate că D. Monod ține, că „nous sommes reconnaissants à ceux qui s'efforcent de nous éclairer“. Reprobăm mai departe la redacția „Revue“-i faptul, că atunci, când avea ocasiune, n'a condamnat manoperele (handabandăit) mai multor scriitori români și francezi, cari cu istoria înadins falsificată fac politică în spirit daco-român. Dacă D. Monod doresce să străbată în tainele procesului, cum Xenopol fabrică istorie, atunci îi mai atrag încă odată atenția asupra scurtului meu articol, apărut la 1897 în „Századok“ sub titlul „Radu Negru, întemeiătorul patriei“. „Il serait inutile d'analyser ici — cetim în numărul ultim al „Revue“-i *) — les arguments de M. Xénopol qui les a lui même plus d'une fois présentés avec une abondance variée aux lecteurs de cette „Revue“. Ne rugăm, *audiatur et altera pars* odată!“

D. Kropf, cum vedem, începe a deveni tot mai interesant și încă tot pe aceeași temă. Ați mâne va trebui să-l rugăm, să ne facă Dsa istoria, dacă nu mai bine, cel puțin ca Hunfalvy, Jancsó, de Bertha, etc. Ne va asculta Dsa rugarea? . . . credem, că da, căci va fi știind de sigur, că noi Valachii dăm un material de muncă literară foarte multămitoare; ocupându-te mereu cu Valachii, poți să-ți faci renume literar, parale (mai ales parale) și să câștigi premii, exemplu: aceia pe ale căror urme schiopotează și D. Kropf. Premiul Bródy nu e de desprețuit, și șanse mai sigure de a-l câștiga la proxima ocazie, are de sigur acela, care va scrie mai mult despre Valachi, așa ca D. Jancsó, de exemplu. —

*) LXXIV. 1. pag. 240.